

CZETTLER ANTAL: Az első bécsi döntés -70 év távlatából

(*A trianoni sokk és annak következményei*) Az 1920. június 4-én aláírt trianoni szerződés a Magyar Királyság területét, amely 1918 előtt Horvátország nélkül 282 ezer km²-t tett ki 93 ezer km² –re csökkentette. Az ország lakossága 18,2 millióról 7,2 millióra zsugorodott s több mint 3 millió magyar került idegen uralom alá: 1,7 millió román, 1 millió csehszlovák, s kerek félmillió jugoszláv fennhatóság alá.¹ A brutálisan végrehajtott területcsonkítást súlyosbította az a körülmény, hogy az un. utódállamok maguk is heterogén jellegűek voltak s az uralmuk alá került nemzeti kisebbségeik autonómiára irányuló igényeit nem óhajtották kielégíteni. A Habsburg-Monarchia feldarabolása után egy több nemzetből álló föderáció létrehozása lett volna célszerű, de a győztes hatalmak által támogatott utódállamok mereven elleneztek minden föderatív megoldást. Különösen a Románia és a Szerb-Horvát-Szlovén Királyságból alakult Jugoszlávia fennhatósága alá került népeket nyomták el meglehetősen brutális módon. Kedvezőbb volt a Csehszlovák Köztársaság uralma alá került nemzeti kisebbségek helyzete, de e polgári demokráciának tekinthető államalakulást vezetői sem tartották be azokat az ígéreteket, amelyeket az államalapító Thomas G. Masaryk professzor tett az emigrációban. Jóllehet az uralkodó cseh nemzet létszáma az 50%-ot sem érte el, a történelmi gyökerek nélküli új állam nemcsak az uralma alá került németeknek, magyaroknak, lengyeleknek és ruténoknak nem adta meg a nekik megígért jogokat, de az „államalapítóknak” tekintett szlovákoknak sem.

A békeszerződés Magyarországra vonatkozó rendelkezéseit súlyosbította, hogy a magyar hivatásos hadsereg létszámát 30 ezer főre korlátozták, nehéztüzérség és katonai repülőgépek fenntartását a békeszerződés megtiltotta.² Ezen túlmenően az elveszett háború, az 1918-as őszirózsás forradalom, majd az azt felváltó vörös diktatúra, s végül az ország jelentős részeinek román megszállása súlyos gazdasági és társadalmi válságot eredményezett. De a legsúlyosabb következménye a trianoni szerződésnek a súlyos területvesztés volt. A modern korban ugyanis minden impériumváltás mélyreható változásokat vált ki az elszakított terület társadalmi és politikai struktúrájában.

Igaz, a békeszerződés formálisan helyreállította az ország szuverenitását, amely a Habsburg-ház uralma alatt többé-kevésbé korlátozott volt. E korlátozás az 1867-es Kiegyezés után is fennállott. De a Kiegyezés után magyar államférfiak erős befolyást gyakoroltak a kettős monarchia külpolitikájára. Elég, ha ebben az összefüggésben Andrássy Gyula és Tisza István nevét idézzük emlékezetünkbe. Bizonyos mértékben Magyarország nagyhatalmi szerepet játszott az európai hatalmak koncertjében. A monarchia feldarabolása után Magyarország lesüllyedt a jelentéktelen kisállamok színvonalára.

Az 1945-ös összeomlás és főleg az 1947/48-ban bekövetkezett kommunista hatalomátvétel után a trianoni békeszerződés revíziójára irányuló törekvéseket a marxista ihletésű történelemírás úgy állította be, mint az „uralkodó osztályok” politikáját. E felfogás szerint a politikai elitet alkotó rétegek, az arisztokrácia, a dzsenti, a felső középosztály az ország súlyos szociális problémáiról a sovinszta propaganda felélesztésével akarta a figyelmet elterelni.³ Ezt az elméletet a rendelkezésünkre álló okmányok és dokumentumok nem erősítik meg. A revízió eszméjét a legszélesebb közvélemény támogatta. Ezzel szemben azok az államférfiak, akik az európai külpolitika bonyolult összefüggéseit jól ismerték (mint pl. Bethlen István, Teleki Pál, Kánya Kálmán) ismereteik alapján inkább mérsékelt politikát igyekeztek folytatni, és ennek érdekében népszerűségük csökkenését is számításba vették.

Magyarország későbbi tragédiája arra vezethető vissza, hogy Trianon revíziójára csak az újabb világkrízis kibontakozása idején került sor, amikor a nemzetiszocialista Németország dinamikussá váló külpolitikája lehetővé tette az európai status quo megváltoztatását. A Harmadik Birodalom nemzetiszocialista ideológiája azonban ellentétben állt mind a

kereszténységgel, mind a nyugati civilizáció humanista hagyományával, így a Szent István-i gondolaton alapuló ezeréves magyar állameszmével is.

Bár a revízió megvalósítása az egész társadalom célkitűzése volt, a revízió mértékét tekintve erős eltérések uralkodtak a közvéleményben. A minimális revíziós program elsősorban az idegen uralom alá került magyar kisebbségek helyzetének javítására irányult. 1938-ig a különböző magyar kormányok erre a törekvésre összpontosították figyelmüket. Az un. etnikai revízió, vagyis a magyarlakta területek visszacsatolása 1938-ban került előtérbe, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy az un. integrális revízió, vagyis a régi Nagy-Magyarország helyreállítása nem valósítható meg.

Egyébként az integrális revízió hívei is két táborra oszlottak. Az arisztokrácia, a művelt középosztály, amely rétegek szóvivői Bethlen István, Teleki Pál és Szekfű Gyula történész voltak, az 1918-ban szétdarabolt Nagy-Magyarország helyreállítására törekedtek, de meg voltak arról győződve, hogy az 1867 és 1918 között fennálló – bizonyos fokig centralizált – liberális egységállam helyreállítása lehetetlen. Felfogásuk szerint Nagy-Magyarország helyreállítása csak föderáció formájában valósítható meg. E föderáció a magyarság vezetése alatt egyenrangú nemzetekként magában foglalta volna az autonóm szlovák, rutén, román, erdélyi szász és bánáti sváb területeket. E nézet szerint egy ilyen föderáció megfelelt volna az országalapító Szent István király elgondolásainak. Szerintük az 1867 utáni liberális egységállam centralizáló törekvéseivel eltért az un. „Szent István-i állameszmétől”.

A közvélemény széles rétegei is a régi Nagy-Magyarország helyreállítására törekedtek, de nem helyeselték a nemzetiségeknek adandó széles körű autonómia gondolatát. Ennek az elgondolásnak markáns képviselője Gömbös Gyula volt.

(Az 1920 és 1938 között folytatott magyar külpolitika) A trianoni Magyarország kormányához akkreditált első brit követ, Thomas Hohler – aki egyébként az 1920 márciusában kormányzóvá választott Horthy Miklós személyes barátja volt – küldetése kezdetén memorandumot intézett az angol Külügyminisztériumhoz, a Foreign Office-hoz, amelyben azt javasolta, hogy az 1920. június 4-én aláírt békeszerződés jelentős mértékű revíziója révén Magyarország legyen Közép-Európa legjelentősebb állama. A Foreign Office vezetői azonban figyelmen kívül hagyták Hohler javaslatát, s a Közép-Európára vonatkozó francia elgondolásokat támogatták.⁴

A győztes nagyhatalmak közül ugyanis Franciaország volt a revíziós törekvések legerőteljesebb ellenzője, különösen miután Maurice Paléologue lemondása után Philippe Berthelot lett a francia külügyminisztérium, a Quai d'Orsay vezértitkára. A Románia és Jugoszlávia részvételével alakított un. kisantant-szövetség⁵ legfontosabb célkitűzése a magyar revíziós törekvések minden áron való megakadályozása volt.⁶

A két háború közötti magyar külpolitika elemzésénél mindig emlékezetünkbe kell idéznünk a revíziós törekvések békés jellegét. E cél megvalósítása érdekében a magyar kormány állandóan népszavazások tartását kérte a győztes hatalmaktól az elszakított területeken. E követelésnek egyetlen egy alkalommal sikerült érvényt szerezni: az 1921 decemberében Sopronban és környékén, nemzetközi ellenőrzés mellett tartott népszavazás megtartásával. E népszavazás, melynek megtartását a győztesek közül leginkább Olaszország támogatta. eredményeként Sopron és környéke lakossága a Magyarországhoz való tartozás mellett döntött. Ekkor alakult ki a magyar vezető körökben az a meggyőződés, hogy a később esetleg realizálandó revíziós törekvéseiben a magyar külpolitika leginkább Olaszország támogatására számíthat.

1921-22-ben a magyar vezető körökben megerősödött az a meggyőződés, hogy a revízió elérése csak nagyon hosszú folyamat eredménye lehet. A magyar kormányzat ezért elsősorban arra törekedett, hogy stabilizálja az országot gazdaságilag és pénzügyileg. Ennek

az óvatos, kompromisszumokra hajlamos külpolitikának legjelentékenyebb képviselője gróf Bethlen István volt, akit a kormányzó 1921 áprilisában nevezett ki kormányfővé, s e feladatkörben egészen 1931-ig irányította az ország politikáját.

Bethlen István, az erdélyi származású magyar mágnás és politikus egyéniségének beható jellemzése meghaladná e tanulmány kereteit. Bethlen, akárcsak erdélyi honfitársa, gróf Teleki Pál, sohasem adta fel a reményt, hogy a Magyarországgal szemben elkövetett igazságtalanság módosítása – ha hosszas folyamat eredményeként is – idővel lehetséges lesz. Mint széles látókörű politikus arról is meg volt győződve, hogy a kisantant természetellenes képződmény. Egy föderatív közép-európai rendezés megvalósítása után Magyarország központi helyzete és gazdasági megerősödése révén ebben az államszövetségben vezető szerepre tehet szert.⁷ Bel- és külpolitikai hitvallását Bethlen a liberális *Pesti Naplóban* 1937. augusztus 20-án foglalta össze. Mint első szent királyunk meggyőződéses híve, elutasította a diktatúra minden formáját, hitet tett a parlamentarizmus és a „keresztény-nemzeti demokrácia” mellett és kifejezést adott azon meggyőződésének, hogy a Szent Korona országai egy föderatív jellegű államszövetség keretében fognak újraegyesülni.⁸

Bethlen István, kormányfővé történt kinevezése után e gondolattól vezérelve folytatta óvatos külpolitikáját. Az első nagy eredményt, a soproni népszavazást már említettük. További eredménynek tekinthető Magyarország felvétele a Népszövetségbe 1922 szeptemberében. Az ezután felvett népszövetségi kölcsön jelentős mértékben mozdította elő az ország pénzügyi stabilitását, főként az új valuta, a pengő bevezetése után. Bethlen legjelentősebb külpolitikai sikerének az 1927. április 5-én az ő és Mussolini által aláírt olasz-magyar baráti szerződés tekinthető. E szerződés véget vetett az ország teljes külpolitikai elszigeteltségének.⁹

Az adott reálpolitikai helyzetet szem előtt tartva Bethlen az Angliához és Franciaországhoz fűződő kapcsolatok javítására is törekedett. A húszas évek második felében úgy látszott, lehetőség nyílik a nem kormány szinten folytatott revíziós propagandára is. Amikor Lord Rothermere angol sajtómágnás lapjában, a *Daily Mailben* „Justice for Hungary” (Igazságot Magyarországnak) címmel vezércikket írt, a magyar szellemi élet irányító körei úgy határoztak, hogy a revíziós propaganda európai szinten történő élénkítése érdekében Herczeg Ferenc vezetésével megalakítják a Magyar Revíziós Ligát. E liga a főbb európai nyelveken írt brosúrákat adott ki és előadás-sorozatokat szervezett egész Európában.¹⁰

Természetesen Bethlen az egykori szövetséggel, a német birodalommal is ápolni igyekezett a kapcsolatokat. Bethlen az 1938/39-ben kirobbant európai krízisig a német-magyar kapcsolatok elmélyítésének egyik lelkes híve volt, még Hitler hatalomátvétele után is. Óvatos, békés revízióra törekvő politikájának azonban véget vetett az 1929/30-ban kirobbant világgazdasági válság. 1931 nyarán még sikerült egy 5 millió fontsterlinget kitevő francia kölcsönt szereznie. Mivel érezte, hogy népszerűsége a gazdasági válság következményeként erősen csökken, 1931. augusztus 19-én benyújtotta lemondását. Utódja gróf Károlyi Gyula konzervatív politikus lett, aki egy év múlva szintén lemondott. Károlyi Gyula lemondása után a kormányzó Gömbös Gyulát bízta meg kormányalakítással.¹¹

Gömbös Gyula volt az első külföldi kormányfő, aki az 1933. január 30-án hatalomra került Hitler kancellárnál hivatalos látogatást tett. Elődjeinél erőteljesebben követelte a Németországhoz való közeledést. Belpolitikai téren szimpatizált a tekintélyuralmi törekvésekkel. Ezért kortársai is felelőssé tették a később folytatott katasztrofális politikáért.¹² Ha azonban ma, több mint hét évtized távlatából gondosan elemezzük, meg kell állapítsuk, hogy Gömbös alapjaiban véve a Bethlen által körvonalazott külpolitikai mozgástérben tevékenykedett. Mivel azonban nem rendelkezett Bethlen széles európai látókörével, külpolitikáját bizonyos dilettantizmus jellemezte. Hitlernél 1933 júniusában tett látogatása mai szemmel nézve is politikai fiaskónak tekinthető. A két államférfi tárgyalása során a német kancellár kifejtette, hogy alapjában véve támogatja a Csehszlovákiával szemben támasztott

magyar igényeket. E téren lehetőnek tart bizonyos német-magyar együttműködést. Semmiképpen nem támogatja azonban a Románia és Jugoszlávia elleni magyar területi követeléseket. E két ország fennállása és integritása – Hitler szerint – a német birodalom alapvető érdeke. E nézetet Neurath külügyminiszter és Göring porosz miniszterelnök is megerősítették.¹³ A jövő történetírása valószínűleg azt veti majd szemére Gömbösnek, hogy elhallgatta a magyar közvélemény előtt Hitler és a német kormány vonakodását a Romániával és Jugoszláviával szembeni magyar revíziós igények támogatását illetően.

Ettől eltekintve Gömbös kormánya bizonyos sikereket is fel tudott mutatni. Ilyennek számított az 1934 márciusában Rómában Mussolini, Gömbös és Dollfuss osztrák kancellár által aláírt Római Jegyzőkönyv. E diplomáciai okmányban Olaszország és Ausztria magyar revíziós igények támogatását helyezték kilátásba, a három ország hitet tett Ausztria függetlensége mellett.¹⁴

Gömbös Gyula 1936. október 6-án májrákban meghalt, utódja Darányi Kálmán, földművelésügyi miniszter lett. Mivel Darányi a parlamentarizmus rendíthetetlen hívének vallotta magát, kinevezését a jobboldal liberál-konzervatív szárnya valamint az ellenzék örömmel fogadta. Ugyanakkor a parlamentarizmus és az alkotmányosság hívei aggodalommal látták, hogy rengeteg szélsőjobboldali csoport és pártocska alakul, amelyek részint tekintélyuralmi, részint nyíltan nemzetiszocialista nézeteket vallottak. A legveszélyesebb e tömörülések közül a Szalasi Ferenc volt őrnagy vezetése alatt megalakult „Hungarista Mozgalom” volt. E mozgalom nyíltan követelte a parlamentarizmus felszámolását és nemzetiszocialista diktatúra bevezetését. E szélsőjobboldali csoportokat nagy részben a náci Németország támogatta anyagi és pénzügyi eszközökkel. Ugyancsak német támogatásban részesült a magyarországi német népcsoport radikális szárnya, a későbbi „Volksbund” is, amely az elkövetkező években az ötödik hadoszlop szerepét játszotta Magyarországon.¹⁵

A szélsőjobboldali csoportok tevékenységét a magyar politikai vezető réteg valamint a közvélemény náci eszméktől meg nem fertőzött része egyre növekvő aggodalommal szemlélte, különösen azért, mert az utódállamokban működő német csoportok, így mindenekelőtt a Konrad Henlein vezette szudétánémet párt egyúttal erős magyarelles propagandát folytatott, támadta az ezeréves, Szent István-i Magyarország eszméjét, s hasonló hangokat ütött meg a német birodalmi sajtó egy része is. A legélesebb ilyen cikket maga Alfred Rosenberg, a náci párt főideológusa írta a párt hivatalos lapjában, a *Völkischer Beobachterben* 1926. november 13-án *Elnyomott népek és revízió* címmel. E cikkben Rosenberg támogatásáról biztosította a „népi”, etnikai törekvéseket, de élesen elítélte az olyan propagandát, amely az 1918 előtti európai rend, így a „Szent István-i Magyarország” helyreállítására irányul.¹⁶

(Magyarország az európai válság közepén) 1937 végén Magyarország szinte teljesen elszigetelt helyzetben volt. A kisantant gyűrűjének szorítása nem enyhült, a német sajtóban megélenkült a magyarországi német népcsoport elnyomását hirdető propaganda, s ezen túlmenően a német sajtóban egyre gyakoribbá váltak a „zsidó nagytőke által befolyásolt „feudál-kapitalista Magyarország” elleni támadások.¹⁷

Ugyanakkor gyengült az abesszin háborúban és a spanyol polgárháborúban való fokozott részvétele miatt a baráti Olaszország befolyása Közép-Európában. Erősödött magyar vezető körökben az a vélemény, hogy a revíziós törekvések kielégítése belátható időn belül nem lesz lehetséges. Az elszigeteltség enyhítése érdekében e körök úgy határoztak, hogy elkerülhetetlen óvatos közeledés a kisantant irányában. Kánya Kálmán külügyminiszter a közeledés feltételeként Magyarország fegyverkezési egyenlősége elismerését és az utódállamokban élő magyar kisebbségek jogainak elismerését jelölte meg. Kánya megbízta Bárdossy László bukaresti követet, vegyen részt a kisantant 1937 augusztusában tartott sinai értekezletén és ismertesse ott fenti magyar feltételeket. A megbeszélések eredményteleneknek

bizonyultak, ugyanis a kisantant államai vonakodtak a magyar feltételek alapján tárgyalni, annak ellenére, hogy mind az angol, mint a francia diplomácia nyomást gyakorolt a három utódállamra a Magyarországhoz fűződő kapcsolatok erősítése érdekében.¹⁸

Amint már említettük, a magyar konzervatív vezető rétegeket aggodalommal töltötte el, mint az alkotmányellenes szélsőjobboldali csoportok intenzív propagandája, mind a német sajtóban az ország keresztény Szent István-i hagyományai elleni fokozódó támadások. Bethlen István ebben az időben még nem osztotta ezeket az aggodalma-kat. A pesti Naplóban 1937. augusztus 20-án közölt, fent említett vezércikkében élesen bírálta Franciaország és a kisantant merev status quo politikáját s annak a reményének adott kifejezést, hogy Anglia és Németország közeledése idővel előnyös lehet hazánk szempontjából is. Bethlen éleslátást bizonyítja, hogy e cikkében arra is kitért, hogy a nemzeti szocialista ideológia bizonyos megnyilvánulásai – a zsidók elleni kilengések, a keresztény egyházak elleni támadások valamint a „népi” („völkisch”) eszme állandó hirdetése veszélyeztethetik az angol politika alaptételének számító európai egyensúlyt s egy újabb háború forrásaivá válhatnak.¹⁹

A többi ellenzéki vezér a nemzetiszocialista Németországgal szemben sokkal intranzigensebb álláspontot képviselt, mint akkor Bethlen.

1937 októberében a nyugat-magyarországi Körmenten tartott gyűlésen gróf Sigray Antal, a legitimisták, Eckhardt Tibor, a Független Kisgazdapárt és Rassay Károly, a liberális Szabadságpárt nevében hitet tettek a magyar függetlenség, a parlamentáris demokrácia és a Habsburg-ház restaurációja mellett. Egy héttel később Peyer Károly a Szociáldemokrata párt nevében egy Csepelen tartott gyűlés alkalmával kijelentette, hogy szolidárisnak érzi magát a körmendi nyilatkozattal.²⁰

1937 vége felé egyre élesebbé váltak a német sajtóban nem csak Magyarország ellen intézett támadások. Hírek keringtek arról, hogy Németország Ausztriát, de Magyarországot is be akarja kebelezeni.²¹ Ezért a magyar kormány úgy határozott, hogy Darányi Kálmán miniszterelnök vezetésével kormányküldöttséget küld Németországba a német államférfiakkal felmerült vitás kérdések tisztázása céljából. A küldöttség tagjai voltak a kormányfőn kívül Kánya Kálmán külügyminiszter, Pataky Tibor miniszterelnökségi és Marschall Ferenc földművelésügyi államtitkár. E tárgyalásokról – főleg a második világháború után – a legzavarosabb híresztelések kerültek forgalomba. Az egyik verzió szerint a német és magyar kormányférfiak már itt megegyeztek arra vonatkozólag, hogy a Csehszlovák Köztársaságot fel fogják darabolni. Egy másik verzió szerint a magyar államférfiak beleegyeztek az osztrák Anschlussba. Ami az utóbbi verziót illeti, az alábbiakat szögezhetjük le. Amikor Hitler óva intette Darányit és Kányát attól, hogy egy osztrák-csehszlovák szövetséghez csatlakozzon Magyarország, a két magyar államférfi kijelentette, Schuschnigg a leghatározottabb formában közölte velük, hogy Ausztria nem szándékozik a csehekkel szövetséget kötni.²² Sztójay berlini magyar követ feljegyzései alapján tudjuk, hogy Hitler a megbeszélések során felvetette a csehszlovák állam egy későbbi időpontban történő feldarabolásának kérdését, és leszögezte: a német birodalom kizárólag a történelmi – valamikor a Német-Római Szent birodalom részét képező – tartományokra tart igényt, a volt Felvidék, magyar-szlovák és rutén lakosságával a magyar állam részét képezheti. Amikor a német kancellár a magyar politikusoktól megkérdezte, hajlandó-e Magyarország e cél érdekében lépéseket tenni, Kánya nyomatékosan hangsúlyozta: Magyarország kizárólag békés revízióra törekszik, és semmiképpen sem hajlandó e területek visszaszerzése érdekében fegyveres konfliktust kirobbantani. Kánya azt is hangsúlyozta, Magyarország csak abban az esetben kész lépéseket tenni Csehszlovákiával szemben, ha Németország a belgrádi kormányhoz fűződő baráti kapcsolatai révén garantálni tudja egy ilyen esetben Jugoszlávia semlegességét. Darányi ezen túlmenően azt is kérte a német kancellártól, engedélyezze német állampolgárok részvételét az 1938 májusában tartandó Eucharisztikus Kongresszuson. Hitler kitért a válasz elől, s amint tudjuk, német, sőt a

bekövetkezett Anschluss következtében osztrák állampolgároknak is megtiltották a kongresszuson való részvételt.²³

Ami az 1937 novemberében folytatott német-magyar megbeszéléseket illeti, valószínűleg igazat kell adjunk Macartnynak és a magyar-csehszlovák kérdést alaposan elemző Edgar Hoenschnek, akik szerint Hitler fejtegetései e megbeszélés alkalmából exploratív, tájékozódó jellegűek voltak.²⁴ Az osztrák Anschluss, a később tárgyalandó német politika az un. „hétvégi krízis” után, vagy 1941 márciusában a belgrádi Szimovics-puccs után elrendelt jugoszláv hadjárat, arra enged következtetni, hogy Hitler nem cselekedett annyira tervszerűen, mint ahogyan azt utólag elképzeljük. Azonkívül azt is tudjuk, hogy a magyar államférfiak még az un. szudéta-krízis legfeszültebb pillanataiban is csak óvatos, fegyveres konfliktusok elkerülését célzó lépésekre voltak hajlandók. S e megfontoltság legjobb bizonyítékát Künzel, szudéta-német képviselő Darányinál tett látogatásáról készített feljegyzése nyomán találjuk. E megbeszélésekről kiderül, hogy mind Hitler, mind Darányi a Csehszlovák Köztársasággal szemben követendő hosszútávú politikáról elmélkedtek az 1937 novemberében Berlinben folytatott tárgyalások során.²⁵

Hasonlóképpen tájékozódó, exploratív jellegűek voltak azok a megbeszélések is, amelyeket Horthy kormányzó és Kánya külügyminiszter folytattak 1938. február 5. és február 9. között a lengyel államférfiakkal, a fenti időszakban tett hivatalos állami látogatásuk alkalmából. Moscicki lengyel államfő meghívására ugyanis a kormányzó, Kánya külügyminiszter valamint gróf Csáky István külügyi kabinetfőnök Lengyelországba utaztak baráti megbeszélések céljából. E látogatás során szóbeli megállapodás született a Csehszlovákiával szemben követendő közös eljárás koordinálásáról. Beck, lengyel külügyminiszter ugyanis Hitlernél is erőteljesebben törekedett a Csehszlovák Köztársaság felbomlasztására. Jozef Beck nagyvonalú terve ugyanis arra irányult, hogy Lengyelország, a Kárpátaljával kibővült Magyarország, a függetlenné váló Szlovákia, Románia és Jugoszlávia egy erős közép-európai blokkot hozzon létre, mind a Szovjetunió, mind a megerősödő német birodalom részéről fenyegető veszély elhárítása céljából. E hosszú lejáratra tervezett tömbnek Beck a „harmadik Európa” nevet adta. Beck szerette volna Olaszországot is bevonni ebbe a tömbbe, ugyanis Ciano olasz külügyminiszterrel folytatott megbeszélései arról győzték meg, hogy olasz kollégáját is aggasztotta az egyre inkább expanzív vonásokat öltő pángermán politika. Beck „harmadik Európájával” az irodalom részletesen foglalkozik.²⁶

A Horthy vezette magyar küldöttség tárgyalásaira visszatérve meglepőnek tartom, hogy az ott elhangzott szóbeli megállapodások ellenére Beck külügyminiszter a Romániában írt *Dernier rapport* (Utolsó jelentés) c. emlékiratában, amely nagyon sok érdekes részletet tartalmaz, e tárgyalásokról nem is tesz említést. Ma mi csak feltételezzük, hogy e tárgyalásokon nemcsak Csehszlovákiával szemben követendő közös fellépésről esett szó, hanem a nemzetiszocialista Németország expanzív politikájával szemben szükséges védekező politikáról is. Horthy Miklós emlékiratából tudjuk, hogy Danzig, és az un. korridor kérdésében mérsékelt politikát javasolt lengyel tárgyalófeleinek.²⁷

(*A magyar külpolitika az Anschlusstól az 1938. májusi „hétvégi krízisig”*) A magyar születésű történész, John Lukacs, joggal nevezi a II. világháborúról írt könyvében 1938-at Hitler évének.²⁸ Az 1938. márciusa és októbere közötti időszakban a német diktátor külpolitikai lépései szabták meg Európa sorsát. 1938. március elején még állt a Versailles-ban meghatározott biztonsági rendszer. Az 1938. szeptember 29-i müncheni négyhatalmi paktum után egy új, többé már nem stabil Európa körvonalai kezdtek kibontakozni. A fejlődés menetét és ritmusát Berlinben szabták meg. Anglia, Franciaország, de a harmincas évek közepén még dinamikus fasiszta Olaszország is, passzív szemlélői voltak az eseményeknek. A jövő hatalma, a Szovjetunió a belső válságok és a tömeges sztálini tisztogatások által legyengítve egy ormótlan, agyaglábú kolosszus képét keltette.

Milyen álláspontot foglalt el ebben az időpontban a Trianonban megcsonkított, revízióra törekvő Magyarország? Az Anschluss után rövid idő múlva nyilvánvalóvá vált, hogy Hitler rövidesen felveti a csehszlovákiai német kisebbség, a három és félmilliónyi szudétanémet népcsoport kérdését. Mit fog a magyar kormány a csehszlovák államhoz csatolt 1 millió magyar kisebbség érdekében tenni és síkraszáll-e a két és félmillió szlovák nemzetiség és a félmilliónyi ruténség önrendelkezési joga mellett, akiket 1919-ben megkérdezésük nélkül csatoltak Masaryk és Benes újonnan teremtett heterogén államához. Ugyanakkor Ausztria eltűnése a térképről a magyar közvélemény jelentékeny részében megütközést váltott ki. Egy kis állam, amellyel a magyarság évszázadokon keresztül dinasztikus kötelékkel és egyéb gazdasági és társadalmi kapcsolatok révén szorosan össze volt kötve, egy-két nap alatt megszűnt létezni. Egy olyan nagyhatalom kebelezte be, amely állam vezérének elgondolásai homályosak és cselekedeteinek mozgató erői kiszámíthatatlanok voltak. A Németországban uralkodó nemzetiszocialista, újpogány, „völkisch” ideológia ellentétben állt a konzervatív, Szent István uralkodása óta keresztény, ugyanakkor parlamentáris Magyarország társadalmi és politikai rendjével.

Minden aggodalom ellenére a magyar államférfiak igyekeztek „jó arccal”, mérsékelten kommentálni a váratlan eseményt. Horthy kormányzó rádióbeszédében azt emelte ki, hogy két baráti, egy nyelvet beszélő ország történelmi okok alapján egyesült és ezért nincs ok aggodalomra. Bethlen István a liberális *Pesti Napló*-ban kiemelte ugyan az ideológiai különbségeket a nemzetiszocialista Németország és a keresztény hagyományú Magyarország között, ugyanakkor azonban azt is hangsúlyozta, hogy a Csehszlovák Köztársasággal szemben követendő politika terén érdekazonosság áll fenn a két ország között.

Magyarország az Anschluss után két alternatíva előtt állott: vagy *modus vivendi*-t teremt a kisantant államaival, és belátható időn belül lemond revíziós igényeiről, vagy részt vesz a Csehszlovákia elleni előre látható német akcióban, és kielégíti a csehekkel szemben revíziós igényeit. Egy ilyen politika azonban a Harmadik Birodalom további megerősödését vonná maga után, és az akkori szemüvegen keresztül nézve hatalmasnak tűnő Németország sokkal nagyobb veszélyt jelentett volna Magyarország függetlenségére nézve, mint a kisantantban tömörült államok gyűrűje. Bármennyire félt is a magyar politikai vezető réteg az új pogány nemzetiszocialista Németországtól,²⁹ a Csehszlovák Köztársaság felbomlása alatt tanúsítandó magyar passzivitás mind kül-és belpolitikai szempontból lehetetlennek látszott.

Helmuth Ronnefarth, Wenzel Jaksch, Robert Kann és más történészek a német-cseh válság okait az Osztrák-Magyar Monarchia feldarabolására vezetik vissza.³⁰ Míg 1917 végéig a nyugati antanthatalmak nem törekedtek a Monarchia feldarabolására, sőt e szándék Wilson híres 14 pontjából is hiányzott, 1918 folyamán a Masaryk és Benes irányította széleskörű propaganda behatolt először a nyugati publicisztikában, s az amerikai beavatkozás következtében elért stratégiai fölény, majd az osztrák-magyar diplomácia néhány ügyetlen lépése az 1918 tavaszán elért nagy német győzelmek idején erősítették az antant politikusaiban azt a véleményt, hogy a dunai monarchia nem képezhet már gátat az esetleg újra megerősödő Németországgal szemben. Ezért 1918 nyarán az antant vezető nagyhatalmai a Csehszlovák Köztársaságot elismerték hadviselő félnek³¹.

A Habsburg Monarchia összeomlásának és a Csehszlovák Köztársaság megalakításának részletes ismertetése meghaladná e tanulmány kereteit. E helyen elég arra rámutatni, hogy a német, szlovák, magyar, lengyel és rután területeket a Cseh Légiónalőrökkel kebelezte be, a nemzetek önrendelkezési joga semmibe vételével. Az új államalakulat nem volt nemzeti állam, akárcsak a szétvert Monarchia, többnemzetiségű állam volt, ahol az uralkodó csehek arányszáma az 50%-ot sem érte el. Szám szerint az új köztársaság nemzetiségi összetétele az alábbi volt. Csehek: 6,727.038, németek 3,132.390, szlovákok: 2,010.295, magyarok: 745,935, rutének: 439.346, zsidók: 180.332, lengyelek: 75.636, egyéb népcsoportok: 238,737.

Ezek az adatok a csehszlovák népszámlálás eredményét tükrözik vissza, úgy hogy az itt közölt számokat fenntartással kell fogadni.³²

E számok alapján azonban így is nyilvánvaló, hogy „csehszlovák” nemzeti érzés nem tudott kialakulni, viszont a Benes által a béketárgyalások során megígért „keleti Svájc” sem valósult meg. Kezdetől fogva erős nemzeti feszültségek jellemezték a centralista prágai kormány irányítása alatt álló köztársaság belső életét. A magyarok az anyaországhoz akartak visszatérni, a szlovákok autonómiát követeltek, de a legnagyobb feszítőerőt a több mint hárommillió szudétanémet képezte, akik Ausztriánál akartak megmaradni, de a cseh légió 1919-ben erőszakkal akadályozta meg az erre irányuló kívánságukat. A szudétanémetek többsége, az ún. „aktivisták” kb. a harmincas évek elejéig autonóm jogaik garantálása esetén hajlandók lettek volna megmaradni a csehszlovák állam keretein belül, de az 1929-ben kirobbant gazdasági világválság, valamint az autonómiára irányuló igényeik megghiúsulása következtében egyre radikálisabbakká váltak, s az 1935. májusi parlamenti választások során a fiatal, dinamikus Konrad Henlein által alapított Szudétanémet Pártra szavazott a csehországi németek több mint 66%-a.³³ Henlein eleinte a keresztény hivatásrendiség híve volt, s szoros kapcsolatban állt az Ausztriában kormányzó Dollfuss, majd Schuschnigg vezette hazafias, keresztény jellegű kormányzó párttal. Később a radikális Karl Hermann Frank befolyása alá került, s 1947 novemberében Hitlerhez utazott, s belépett a nemzetiszocialista pártba, és a szudéta-kérdés megoldása érdekében kérte a német kormányzat segítségét. Ezzel a lépéssel vette kezdetét az ún. „szudétakrízis”, amely 1938 őszen Európát majdnem a háború szélére sodorta.

Milyen kapcsolatokat ápolt a magyar politikai vezetés a csehszlovákiai magyar népcsoport pártjaival, s a többi nemzetiség, így mindenekelőtt a szudétanémetek pártjával. Az előző fejezetben már említettük, hogy a Szudétanémet Párt, akárcsak a Romániában és Jugoszláviában működő német pártok, a harmincas évek kezdetétől fogva erős propagandát folytattak a Szent István-i állameszmén alapuló magyar revíziós politika ellen. Ilyen álláspontot foglalt el a felvidéki cipszer területeken működő „Kárpátnémet Párt” is. E támadásokat a Kárpátnémet Párt folytatta az 1937-ben Jaross Andor elnöksége és Esterházy János alelnöksége alatt megalakult Egyesült Magyar Párt ellen is. A Szudétanémet Párt és a magyar kisebbség közötti együttműködést az is nehezítette, hogy míg az Egyesült Magyar Párt végső célja a történelmi Magyarországgal való egyesülés volt, addig a Szudétanémet Párt attól a cseh-morva államalakulattól akart megszabadulni, amelyhez a cseh- és morvaországi németek évszázadokon keresztül tartoztak. Tömören kifejezve, a Szudétanémet Párt nem a történelmi, hanem az etnikai revízió megvalósítására törekedett.³⁴

Mivel 1937 második felében előreláthatónak látszott, hogy a Csehszlovák Köztársaság belső válsága a következő évben kiéleződik, e történelmi és világnézeti különbségek ellenére szükségesnek mutatkozott a prágai kormány központosító törekvései elleni közös fellépés. Az Egyesült Magyar Párt (EMP) ezért kapcsolatba lépett mind a Szudétanémet Párttal, mind a két katolikus pap, Andrej Hlinka és Jozef Tiso vezette Szlovák Néppárttal. 1938 februárjában az EMP elnökségi ülésén határozat született arról, hogy a magyar kisebbség sérelmeit és követeléseit memorandumban terjesztik a prágai kormányzat elé. Azt is elhatározták, hogy szorosabbra fűzik kapcsolataikat, mind a Szudétanémet Párttal, mind a Szlovák Néppárttal. 1938. február 8-án Rózsa-hegyen közös tanácskozásra ültek össze az EMP, a Szlovák Néppárt, a Szudétanémet Párt és a Kárpátnémet Párt vezetői. Esterházy János javaslatára Künzel és Frank szudétanémet képviselőket Budapestre küldték, ahol tárgyalásokat folytattak Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkárrel.

Az ideológiai ellentétek és a revízió megvalósításával kapcsolatos eltérő vélemények ellenére az Egyesült Magyar Párt és a Szudétanémet Párt között a prágai parlamentben jó együttműködés alakult ki. Minimális programként az autonómia elnyerését tűzték ki. Mintaként szolgált az 1938. április 24-én Konrad Henlein által meghirdetett 8 pontból álló

autonómiatervezet. E pontok a prágai kormány számára elfogadhatóak lettek volna, de a 8 pont között szerepelt egy, amely a köztársaság stabilitása szempontjából veszélyesnek látszott. E pontban Henlein azt követelte, hogy a csehszlovákiai németiség a „német világnézet” szellemében szervezkedjék.³⁵

Ez nyílt kiállást jelentett a nemzetiszocializmus mellett, s nemcsak a Csehszlovák Köztársaság belső rendjét fenyegette, de ellentétben állt a Szent István-i kereszténység alapján álló magyar állameszmével is.

Időközben a lengyel kormány tevékenysége is megélénkült. A Genfben magyar támogatással működő, Jehlicska és Dvorzsák vezette Szlovák Nemzet Tanács alig gyakorolt befolyást a felvidéki szlovákság tömegeire, a Hlinka, Tiso és Sidor vezetése alatt álló és a cseh állam területén működő Szlovák Néppárt viszont maga mögé tudta állítani a felvidéki szlovákság tömegeit, de a magyarsággal szemben tartózkodó álláspontot foglalt el. A lengyel diplomácia kezdettől fogva a Szlovák Néppártot támogatta. Kánya külügyminiszter nála érthetetlen naiv módon bízott az otthoni szlovákság magyarbarát érzelmeiben, s Beck lengyel külügyminiszterhez intézett 1938. április 8-i levelében annak a reményének adott kifejezést, hogy a szlovákság autonóm területként vissza akar térni a Szent Korona uralma alá.³⁶ A lengyel diplomácia vezetői, mindenekelőtt Beck külügyminiszter, realisabban ítélték meg a szlovákság hangulatát. Amikor az amerikai szlovákok küldöttsége Lengyelországon keresztül 1938 májusában hazautazott, a lengyel közvélemény leírhatatlan lelkesedéssel fogadta őket és a lengyel sajtó a szláv testvériségről írt cikkeket. Beck ebben az időben egy lengyel-szlovák unió tervét fontolgatta, az egykori Osztrák-Magyar Monarchia mintájára. Erről a magyar diplomáciának nem volt tudomása, csak Andorka Rudolf, a vezérkari főnökség elhárítási osztályának vezetője tett célzást ilyen vonatkozású lengyel tervekre.³⁷

A későbbiek folyamán Beck feladta ilyen jellegű terveit. Amikor az Egyesült Magyar Párt részéről Esterházy János 1938. június 17-én és 18-án Beckkel és helyettesével, gróf Szembekkel tárgyalt, a két lengyel diplomata egyetértett azokkal a magyar tervekkel, melyek szerint a Csehszlovák Köztársaság felbomlása után Szlovákia az 1918 előtti Horvátország mintájára „társországként”, önálló parlamenttel visszatérne a magyar Szent Korona uralma alá. Esterházy Kányához írt jelentésében azt is kiemelte, hogy Beck megígérte, ilyen értelemben fogja befolyásolni Szidor szlovák politikust.³⁸

(Magyarország dilemmája az un. „hétvégi krízis” után és a kormányzói pár németországi látogatása) Az un. „hétvégi krízist”, amely rövid időre azt a látszatot keltette, mintha Európa a háború szélére sodródna, itt csak röviden említjük meg. Miben állt tulajdonképpen a hétvégi krízis? 1938. május 21-én szombaton a prágai rádió azt jelentette, hogy Németország mozgósított és támadásra készül Csehszlovákia ellen. E hír alapján Benes elnök és Krejci cseh vezérkari főnök elrendelte három korosztály mozgósítását. Bár Sir Neville Henderson berlini brit nagykövet enyhe tiltakozással élt a német külügyminisztériumban, az angol és a francia katonai attaséknak a német-cseh határ mentén tett látogatása alapján kiderült, hogy a prágai hír alaptalan volt, német csapatmozgásokat nem tapasztaltak a határ közelében. Arról, hogy mik lehettek Benes motívumai a hamisnak bizonyult hír elterjesztésében és a mozgósítás elrendelésében, nem alakult ki egységes vélemény a történelemírásban. Számos publicista és történész szerint a cseh elnök érezte, hogy az idő ellene dolgozik és ki akarta robbantani az európai háborút, abban reménykedve, hogy Anglia, Franciaország és esetleg a Szovjetunió a Cseh Köztársaság segítségére sietnek.³⁹ A cseh mozgósítás közvetlen eredménye abban állott, hogy Hitler, aki eredetileg bizonytalan időpontra akarta halasztani a Csehszlovákia elleni katonai lépéseket, szándékát megmászította és a Wehrmacht főparancsnokságának (Oberkommando der Wehrmacht = OKW) adott utasítását úgy írta át, hogy megmásíthatatlan szándéka a katonai műveletek rövid időn belül való megindítása.⁴⁰

A hétvégi krízis az utókor szemében főleg azért érdekes, mert a világgözpontú véleményben, a publicisztikában, de még egyes kormánykörökben is téves premisszákon alapuló vélemények alakultak ki. A látszat szerint Németország valóban támadni akart, de a szándékában egy erőteljes brit jegyzék megakadályozta. Bár az okmányokból nem kerül ki, de a magyar államférfiak 1938 nyarán tanúsított magatartása alapján is azt kell feltételezzük, hogy az erőteljes brit jegyzékről terjesztett hír a magyar kormány magatartását is befolyásolta.

A magyar külpolitika egyik axiómája a békés revízió volt, a másik axióma, hogy a revíziót csak Angliával egyetértésben lehet megvalósítani⁴¹. A magyar államférfiak tévedésen alapuló értesülései nem meglepőek, hiszen maga Weizsäcker német külügyi államtitkár és a Wehrmacht vezetői is meg voltak arról győződve, hogy Anglia harcolni fog Csehszlovákia területi integritása érdekében. Kánya külügyminiszter egyik 1938. júliusi feljegyzésében is úgy érvelt, hogy Németország a brit jegyzék hatására mérséketlet fog tanúsítani a csehszlovák állammal szemben.⁴²

Az 1938 nyarán folytatott, a felületes szemlélő szemében óvatosságnak tűnő magyar külpolitikát legvilágosabban Eckhardt Tibor, a Független Kisgazdapárt vezére – aki Bethlenhez hasonlóan a kormányzó bizalmát élvezte – John Flourney Montgomery amerikai követtel folytatott beszélgetése során ecsetelte: Ha Magyarország Csehszlovákia elleni német támadás esetén katonai lépéseket tesz a csehek ellen, Jugoszlávia és Románia, mint a kisantant tagállamai, hátba támadják, s Magyarország számára végzetes lehet, ha a háborúban bizonyára vesztes Németország oldalán vesz részt. Ha azonban a Csehszlovák Köztársaság evolúciós fejlődés következtében, egy hosszas folyamat során bomlik fel, akkor Szlovákia geopolitikai helyzete miatt, mint autonóm terület visszatér a Szent Korona uralma alá s mivel hasonló utat fog követni Ruténföld is, helyreáll a történelmi fejlődés szabta közös lengyel-magyar határ, s erős blokk alakul ki Közép-Európában.⁴³

Imrédy miniszterelnök és Kánya külügyminiszter 1938. júliusi olaszországi látogatása során mind a magyar államférfiak, mind Mussolini és Ciano külügyminiszter úgy vélték, hogy Németország az angol nyomás hatására mértékletes magatartást tanúsít, és a közvetlen háborús veszély nem áll fenn Európában. Ebben az időben Nagy-Britannia és Olaszország között viszonylag jó viszony uralkodott, mivel a Chamberlain brit kormányfő és Mussolini által 1938. április 16-án aláírt ún. „húsvéti egyezményben” Anglia elismerte Olaszország abesszíniai hódítását, s így csökkent az abesszin hadjárat óta fennálló brit-olasz feszültség. Amint tudjuk, Eden külügyminiszter ellenezte Chamberlain szerinte olaszbarát politikáját, és még 1938 februárjában lemondott. Utódja Lord Halifax lett.

Imrédy Bélát 1938 májusában nevezte ki a kormányzó miniszterelnöknek, mivel Darányi Kálmán titokban tárgyalásokba bocsátkozott egyes nyilas és szélsőjobboldali politikusokkal, s ezért az államfő lemondásra szólította fel. Imrédy addig a Nemzeti Bank elnöke volt, élvezte a londoni City bizalmát, s 1938 őszi párfordulásáig angolbarát politikusnak számított. Egyébként 1938 nyarán úgy látszott: a nyilas veszély elmúlt, az eucharisztikus kongresszus és a Szent István-év hatására a magyar történelmi tudat erősödött, s az idegen eszmék hirdetői háttérbe szorultak. Szálasi Ferencet, a Hungarista Mozgalom vezérét az állami és társadalmi rend megdöntésére irányuló bűncselekmény jogcímén a bíróság többévi szabadságvesztésre ítélte, s 1938 nyarán megkezdte büntetése letöltését a szegedi Csillagbörtönben. Mindent egybevetve a magyar társadalom 1938 nyarán stabilabb volt, mint egy évvel azelőtt.

1938 nyarán úgy tűnt, hogy a tavasszal még lehetségesnek látszó háborús veszély elmúlt. Augusztus elején Chamberlain Prágába küldte Lord Walter Runciman, a brit kereskedelmi kamara elnökét, azzal a megbízatással, hogy igyekezzen valamilyen modus vivendit találni a prágai kormány és a Henlein vezette német népcsoport között. E látogatás Budapesten is örömet váltott ki, azonban Newton prágai angol nagykövet, sőt maga Runciman is közölte az Egyesült Magyar Part vezetőivel, Jarossal, Szüllövel és

Eszterházyval, hogy megbízatása kizárólag a német népcsoport és a csehszlovák kormány közötti feszültség elhárítására irányul, de nem terjed ki a Csehszlovákiában élő magyar és lengyel népcsoport kívánságaira.⁴⁴ Runciman e kijelentése hidegzuhanyként hatott a magyar politikusokra.

1938. augusztus 21-én Horthy Miklós kormányzó vezetésével nagy létszámú magyar küldöttség érkezett Németországba. Horthyt és feleségét elkísérték: Imrédy miniszterelnök, Kánya Kálmán külügyminiszter, Rácz Jenő honvédelmi miniszter és számos magas állású diplomata és katonatiszt. Hitler a magyar delegációt még 1938 áprilisában hívta meg, tehát jóval az ún. hétvégi krízis előtt. A látogatás baráti jellegének kidomborítása céljából tervbe vették, hogy a kormányzóné felavatja az újonnan épített Prinz Eugen cirkálót.

Minden várakozás ellenére a látogatás nem baráti légkörben folyt le. A kormányzói pár megérkezése előtti napon ugyanis a szlovéniai Bledben báró Apor Gábor, külügyminiszter-helyettes megállapodást írt alá a kisantant három külügyminiszterével. Az aláírt egyezményben a kisantant elismerte Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát, ezzel egyidejűleg a magyar delegátus és Románia valamint Jugoszlávia diplomatái megállapodtak a két országban élő magyar kisebbség jogainak érvényesítése tekintetében. Ezzel egyidejűleg Magyarország és a három kisantant állam megállapodott abban is, hogy a Népszövetség alapokmánya részét képező ún. Kellogg-Briand paktum értelmében lemondanak egymással szemben az erőszak alkalmazásáról.⁴⁵

A bledi egyezmény híre bombaként hatott az európai közvéleményre és publicisztikára. A nyugati sajtó dicsérettel halmozta el Magyarországot. Sok újság el is túlozta az egyezmény jelentőségét.

Az egyik angol újság már úgy értékelte a megállapodást, mintha Magyarország belépett volna a kisantant szövetségbe. Érthető, hogy a német államférfiak megütközéssel fogadták a bledi egyezmény hírért. A „Patria” gőzösön augusztus 23-án Helgoland szigetére tett közös kirándulás alkalmával Ribbentrop egy Kányával folytatott hosszabb megbeszélés folyamán úgy vélte, az egyezménnyel Magyarország lehetetlenné tette a Csehszlovákiával szemben fennálló revíziós igényei kielégítését. Erdmannsdorff budapesti német követ szerint Ribbentrop azt is kijelentette, hogy a nyugati demokráciákban úgy értékelik a megállapodást, mintha Magyarország feladata volna revíziós politikáját.⁴⁶ Ribbentrop kérdésére, mit tenne Magyarország, ha a Führer egy cseh provokációra erőszakkal reagálna, Kánya azt válaszolta, Magyarország csak abban az esetben lépne fel a csehek ellen, ha Németország garantálja Jugoszlávia semlegességét erre az esetre. Kánya még hozzáfűzte, hogy Magyarország fegyverkezése még olyan kezdeti stádiumban van, hogy nem kockáztathat meg egy, a jól felfegyverzett cseh hadsereggel szembeni fellépést.⁴⁷ E Ribbentrop-Kánya szóváltás után a megbeszélések fagyos légkörben folytak. Éles szóváltásra került sor Horthy és Hitler között is, amikor a kormányzó óva intette a német diktátort attól, hogy az erős és jól felfegyverzett Nagy-Britannia ellen a cseh kérdés miatt háborúba keveredjen. E Horthy és Hitler közötti szóváltás előtt Brauchitsch német vezérkari főnök valamint Weizsäcker külügyi államtitkár kérték Horthyt, hadd mérséklőleg Hitlerre, és tartsa vissza minden fegyveres fellépéstől.⁴⁸ Erdmannsdorff szerint Brauchitsch óva intette Hitlert egy Anglia és Franciaország elleni háborútól, mire a Führer ingerülten kijelentette: „Ez a Horthy felhecceli ellenem a tábornokaimat.”⁴⁹

A magyar-német tárgyalások lényegét Erdmannsdorff emlékiratából ismerjük meg legjobban, helyesebben abból a feljegyzéséből, amelyet a követ Weizsäcker államtitkár számára írt. Amikor a magyar küldöttség Göring meghívására Karinhallba utazott, Horthy sajnálkozásának adott kifejezést, hogy ő, aki hivatalba lépése óta a revízió reményében élt, most kénytelen a világhelyzet alapján mérsékletre inteni a német vezetőket. Kánya ehhez hozzáfűzte, ha 60-70% remény lenne arra, hogy a csehekkal szembeni fellépés eredménnyel

jár, vállalná a rizikót, de azt nem lehet megkívánni Magyarországtól, hogy öngyilkosságot kövessen el.⁵⁰

A német-magyar tárgyalások sikertelennek bizonyultak. A német fél részére csalódást okozott, hogy a revizionistának vélt Magyarország vonakodott a csehek elleni közös akcióban részt venni. A magyar küldöttség meg volt arról győződve, hogy a Csehszlovákia elleni fellépés háborút jelent a két nyugati hatalom ellen. Weizsäcker 1938. augusztus 26-i feljegyzésében így jellemezte a magyar álláspontot: Kétségtelen, hogy a magyarok részt akarnak venni a csehek elleni fellépésben. A részvételük előfeltétele a jugoszláv semlegesség biztosítása. Imrédy ezen túlmenően a jelenlegi európai konstellációt sem tartja alkalmasnak a csehek elleni akcióra.⁵¹

Miután a magyar delegáció hazatért Budapestre, a liberál-konzervatív körök, az un. „angolbarátok” lelkesedése alkalmas volt arra, hogy mind Hitlerben, mind Ribbentropban erősítse a magyarokkal szembeni régóta lappangó ellenszenvüket. Bár Horthy, Imrédy és Kánya a magyar hadsereg nem kellő felkészültségére, a jugoszláv részről fenyegető veszélyre hivatkoztak, elhallgatták a németek előtt passzivitásuk leglényegesebb okát: attól való félelmüket, hogy Csehszlovákia elleni fellépésük esetén szembe kerülnek egy olyan koalícióval, amelynek élén a szerintük erős és legyőzhetetlennek tartott Anglia áll.⁵² Valószínűleg igaza lehet a magyarokkal nem túlzottan rokonszenvező Edgar Hoenschnak, aki szerint az a körülmény, hogy az addig legszélsőségesebben revizionista Magyarország vezetői is vonakodtak a csehek elleni kalandba belemenni, Hitler rábírta arra, hogy végső fokon belemenjen egy kompromisszumba, amely 1938. szeptember végén a müncheni egyezményben realizálódott.⁵³

(A szeptemberi krízis és a müncheni egyezmény) Szeptember elején még semmi sem jelezte, hogy Európa egy olyan súlyos válság előtt áll, amely alkalmas lehetett volna arra, hogy kontinensüket a háború szélére sodorja. A magyar kormány eleget tett Beck lengyel külügyminiszter kérésének és egy un. „gentleman’s agreement”-et kötött Lengyelországgal. E megállapodás értelmében a két kormány kötelezte magát arra, hogy mielőtt olyan lépést tesznek, amely mindkét felet érinti, konzultálnak egymással. Ezzel egyidejűleg a csehszlovákiai magyar, német, szlovák és lengyel kisebbség pártjai megállapodást kötöttek egymással, amelynek értelmében összehangolják a prágai kormánnyal szemben követendő politikájukat.⁵⁴

Ebbe a látszólag teljesen békés légkörbe szinte bombaként csapott be Hitler 1938. szeptember 12-i beszéde a nürnbergi pártnapon. E beszédében a német diktátor tőle is szokatlan, éles, durva hangon támadta meg Benes cseh elnököt. Ezen túlmenően ultimátumszerűen követelte a szudétánémetek önrendelkezési jogának azonnali érvényesítését és e célból népszavazás tartását Csehszlovákia németek lakta területein. Ezzel egyidejűleg a szudéta terület egyes városaiban és községeiben nyílt lázadás tört ki a Csehszlovák Köztársaság ellen. Benes elrendelte az ostromállapotot, mozgósított, a Szudétánémet Part vezetői, Henlein és K. H. Frank Németországba menekültek, szeptember 15-én Mussolini nyílt levelet írt Lord Runcimannek. E levélben az olasz kormányfő Csehszlovákia valamennyi nemzetiségének, szlovákoknak, magyaroknak, lengyeleknek és ruszinoknak önrendelkezési jogot követelt.⁵⁵ Ugyanezen a napon Chamberlain brit miniszterelnök Berchtesgadenbe repült, hogy Hitlerrel a cseh-német viszály békés megoldási lehetőségeiről tárgyaljon. Chamberlain Németországba repülésének híre örömmel töltötte el a magyar vezető köröket. Az a két évtizede táplált magyar remény, amely szerint Anglia segítségével újjá lehetne rendezni a közép-európai térséget, beteljesedni látszott. Beck lengyel külügyminiszter a fent ismertetett gentleman’s agreementre hivatkozva Kányától kérte a közös lengyel-magyar fellépést. A londoni, párizsi római és berlini lengyel és magyar követeket utasították, hogy a lengyel és magyar kisebbségek számára ugyanazokat a jogokat követeljék, amelyeket a szudétánémetek

nyernek el a cseh kormánytól. Kánya még szeptember 15-én magához kérte Sir Geoffrey Knox budapesti angol követet és követelte népszavazás tartását a Csehszlovákiához csatolt magyarlakta területeken. Ezzel kapcsolatban joggal hivatkozunk Macartneyra, aki irreálisnak és naivnak minősítette az angol politika iránt táplált magyar reményeket.

A Foreign Office-ban két politikai iskola létezett. Az egyik, amelyet Sir Robert Vansittart és Sir Orme Sargent képviseltek, Csehszlovákiában a bibliai Dávidot látta, amely a német Góliát ellen küzd. Ennek az iskolának a hívei készek voltak a háború rizikóját vállalni, hogy a cseh állam integritását megvédjék. A másik iskola képviselői, mint Lord Halifax, Sir Horace Wilson és maga Chamberlain is úgy vélték, hogy a mesterségesen összetákolts csehszlovák állam érdekében a békét nem szabad kockára tenni, és hajlandók voltak Csehország németek által lakott területeit népszavazással, vagy anélkül a német birodalom fennhatósága alá helyezni. Ennek az iskolának a hívei sem óhajtottak azonban a szlovák, magyar és lengyel kisebbségek kérdésével foglalkozni. Egyedül Lord Halifax külügyminiszter vélte úgy, hogy a stabilitás biztosítása érdekében a magyar és lengyel kisebbségek kérdését is rendezni kell.⁵⁶

Ebben a történelmi pillanatban a német diktátor lépett fel a magyar, szlovák, lengyel és rutén kisebbségi jogok védelmezőjeként, Miért? A második világháború után keletkezett egyik történelmi legenda, miszerint Hitler „ájtette” a „naiv Chamberlaint”. Valójában Hitler érezte úgy, hogy az angol miniszterelnök szorította sarokba, amikor első, berchtesgadeni találkozójuk során a német vezér ünnepélyesen kijelentette, nem kíván semmi egyebet, csak a szudétánémetek önrendelkezési jogának érvényesítését.⁵⁷ Mivel Hitler valódi célja Csehszlovákia teljes szétverése volt, az első találkozó után úgy érezte, hogy az angol kormányfő sarokba szorította őt. Alig utazott Chamberlain haza, a német vezér, aki sokkal jobban ismerte a bonyolult közép-európai viszonyokat, mint az angol és francia államférfiak, kereste a lehetőséget, miképpen tudna a szerinte Chamberlain által felállított csapdából kikeveredni. Kapóra jött neki, hogy az Egyesült Magyar Párt 1938. szeptember 17-i gyűlésén követelte a magyarok számára az önrendelkezési jog érvényesítését.⁵⁸ A következő napon Barcza londoni magyar követ kormánya nevében ugyancsak követelte a csehországi magyarok önrendelkezési jogát, vagy a magyarlakta területek Magyarországhoz való csatolását. Cadogan e követelések jogosságát elismerte, csak az időpontot nem tartotta megfelelőnek. Ugyanakkor a Londonban folyó angol-francia megbeszélések során e kérdés szóba került.⁵⁹

Benes elnök azt a javaslatot tette a francia kormánynak, hajlandó a németek lakta területek átengedésére népszavazás nélkül. A cseh elnök ugyanis attól félt, hogy ha a szudéták lakta térségben népszavazást tartanak, a szlovákok, magyarok, rutének ugyancsak követelik a népszavazást, s akkor szétesik a csehszlovák állam.⁶⁰ Mivel a brit és a francia kormány a lengyelek követeléseiről sem akart ebben az időben tárgyalni, a lengyel kormány szeptember 20-án elrendelte több hadosztály mozgósítását és útnak indította őket a cseh határ felé. Beck fogadta a francia nagykövetet és közölte vele, Lengyelország a saját kezébe veszi a lengyel kisebbség sorsának kérdését.⁶¹ Míg a nyugati hatalmak haboztak, Hitler villámgyorsan cselekedett. Szeptember 20-ára magához kérte Imrédyt és Kányát, s felszólította őket, vegyenek részt a Csehszlovák Köztársaság „szétverésében”. Mivel a magyar államférfiak attól féltek, hogy egy ilyen lépés világháborús veszéllyel jár, csak arra voltak hajlandók, hogy írásba foglalják a magyar követeléseket abból a célból, hogy azokat a német vezér Chamberlainnel folytatandó újabb tárgyalása során előterjeszthesse.

A magyar kormány ebben az időben már elfogadta az etnikai revízió tényét, azzal a reservatio mentalissal, hogy Ruténföldet előbb-utóbb visszaszerzi a magyar anyaország számára. Ugyanakkor Teleki Pál kultuszminiszter befolyására lemondott a szlovák területekre vonatkozó igényéről, annál is inkább, mert a Szlovák Néppárt szeptember 19-én úgy

határozott, hogy a szlovák nép, amennyiben autonómiára irányuló igényeit kielégítik, megmarad a Csehszlovák Köztársaság keretein belül.

1938. szeptember 27-iki godesbergi összejövetelük alkalmával Hitler közölte a brit kormányfővel, hogy csak abban az esetben hajlandó a Szudéta-föld elszakítása után megmaradó csehszlovák állam határait garantálni, ha előbb kielégítik a lengyel és magyar igényeket.⁶² Chamberlain – aki ebben az időben a francia államférfiak befolyása alatt állt – Hitler újabb követeléseit felháborodással fogadta és ezért a godesbergi tárgyalások kudarcra végződtek.

A magyar követelésekkel szemben tanúsított teljes brit közömbösség erősen hozzájárult ahhoz, hogy a magyar közvélemény addig erősen angolbarát hangulata megváltozott és számottevő rétegek németbarátokká váltak. Az élete végéig angolbarát Kánya Kálmán külügyminiszter is magához kérette Knox angol követet és panaszkodott a magyarok diszkriminációja miatt. Míg a brit kormány hajlandó olyan német területek elszakítását akceptálni, amelyek évszázadokig a cseh korona alá tartoztak, addig nem hajlandó ezeréves magyar területek visszaadására, amelyek csak 20 éve állnak cseh uralom alatt – mondja Kánya.⁶³ Szeptember 24-én azonban némi változás látszott az angol magatartásban. Lord Halifax a lengyel és magyar kormányokhoz intézett jegyzékében kilátásba helyezte, hogy a szudéta kérdés rendezése után sor kerülhet a magyar és lengyel igények kielégítésére is.⁶⁴

1938. szeptember 22-én Wettstein János prágai követ kérte a prágai kormánytól a magyarlakta területek visszaadását vagy népszavazás megtartását. A cseh kormány mindkét magyar kérelmet elutasította.⁶⁵ Ugyanakkor a hírügynökségek jelentették, hogy 1938. szeptember 29-én Chamberlain, Daladier, Mussolini és Hitler tárgyalásokra ülnek össze a cseh-német viszály békés megoldása érdekében, miután a cseh, német, francia mozgósítás, valamint az angol flotta készültségbe helyezése miatt néhány napig úgy látszott, mintha a háború elkerülhetetlen lenne.

A müncheni egyezmény, annak előzményei és következményei forrásanyaga és a vele foglalkozó irodalom kötetekre rúg, úgyhogy e tanulmány keretében csak a leglényegesebb mozzanatokra szorítkozhatunk. Az egyezmény lényeges része a szudétanémet területeknek a német birodalom általi fokozatos birtokbavételét tartalmazza. E területeknek csehszlovák részről történő átadása 1939. október 1-je és 10-e között ment végbe az egyezményt aláíró négy nagyhatalom ellenőrzése mellett. E négy nagyhatalom megbízottaiból álló bizottság jelölte ki az új határvonalakat is.⁶⁶ Míg 10 nappal a konferencia előtt Hitler minden erővel támogatni látszott a magyar és lengyel igényeket, ez alkalommal rögtön a konferencia megnyitásakor hangsúlyozta, hogy ő itt, Münchenben, kizárólag a német kisebbség érdekeit képviseli.⁶⁷ Amikor Lord Halifax brit külügyminiszter szeptember 29-én Münchenbe táviratozott, annak érdekében, hogy kényszerítsék rá a cseh kormányra a lengyel és magyar kisebbségek kérdésének rendezését is, Hitler valamint a francia és brit kormányfők e kérdést már nem óhajtották megtárgyalni.⁶⁸ Kizárólag Mussolininak volt köszönhető, hogy a négy nagyhatalom kormányfői e kérdés megoldásának szükségességéről egy újabb megállapodást írtak alá.

Ennek a fordulatnak az volt az előzménye, hogy Imrédy miniszterelnök utasítására Csáky István külügyi kabinetfőnök Münchenbe repült, és átnyújtotta a „Ducénak” Horthy kormányzó és Imrédy miniszterelnök levelét, amelyben arra kérték Mussolinit, tűzze napirendre a magyar kisebbség problémáit. Mussolininak sikerült a konferencia záró fázisában a négy kormányfővel egy alábbi szövegű pótlólagos megállapodást aláírni: A négy kormányfő kijelenti, hogy amennyiben a csehszlovákiai lengyel és magyar kisebbség helyzetét három hónapon belül nem sikerül rendezni, a négy nagyhatalom itt jelenlévő kormányfője újra összeül, hogy egy újabb értekezlet keretében rendezzék a két kisebbség követeléseit.

Kiegészítő nyilatkozat: „A négy hatalom kormányfői kijelentik, hogy a csehszlovákiai lengyel és magyar kisebbség kérdése, amennyiben azt a következő három hónapon belül az érdekelt kormányok közötti megegyezés útján nem rendezik, a négy hatalom itt jelenlévő kormányfői újabb összejövetelének tárgya lesz”⁶⁹.

Amint a következő fejezetből kitűnik, a magyar kormány revíziós igényeit az elkövetkező hetekben a fenti „kiegészítő Nyilatkozatban foglaltak alapján kívánta érvényesíteni.

(*A magyar külpolitika a müncheni egyezménytől a bécsi döntésig*) A lengyel kormány a csehszlovákiai lengyel kisebbség kérdését radikálisan oldotta meg. 1938. szeptember 30-án Beck 12 órás ultimátumot intézett a prágai kormányhoz a lengyelek lakta területek átadását követelve. A cseh kormány a lengyel ultimátum hatására kiürítette Teschen városát és az ún. Olzavidéket. E területeket a lengyel csapatok október 1-jén és 2-án birtokukba vették. A magyar kormány a Münchenben aláírt „Kiegészítő Nyilatkozat” alapján október 2-án kétoldalú tárgyalásokat javasolt a csehszlovák kormánynak. A csehek a belpolitikai fordulatok miatt néhány napi haladékot kértek. Benes elnök ugyanis 1938. október 5-én lemondott és elhagyta az országot, Krofta külügyminiszter szintén lemondott. Benes utódját csak november 30-án választották meg Emil Hacha, a közigazgatási bíróság elnöke személyében. Krofta utódja Chvalkovsky, addigi római követ lett, aki közismert volt németbarátságáról.⁷⁰ E fejleményekkel szinte egyidejűleg a Szlovák Néppárt október 6-án Zsolnán tartott gyűlésén dr. Josef Tiso katolikus lelkészt választotta meg elnökének és kimondta, hogy Szlovákia, mint autonóm terület meg akar maradni a csehszlovák állam keretében. Az autonóm jelleg kidomborítása érdekében az állam új neve Csehszlovákia lett. E határozattal a magyar vezető körök reményei, hogy Szlovákia autonóm területként a magyar királyság társországa lesz, meghiúsultak. Bonyolultabb volt a helyzet Ruténföldön, vagyis Kárpátalján, ahol két irányzat állt egymással szemben: a görög-katolikus lelkész, Páter Volosin vezette ukrán párt egyelőre a csehszlovák állam keretein belül akart megmaradni, azzal a hátsó gondolattal, hogy német segítséggel egy későbbi időben létrehozandó nagy-ukrán állam Piemontjává válik. A másik irányzat, amely 1938 októberében erősebb volt, és amely Andrej Brody és Stepan Fencsik vezetése alatt állt, a Magyarországgal való egyesülésre törekedett⁷¹.

A müncheni egyezmény után a magyar kormány nehéz helyzetbe került. A nyilasok és más szélsőjobboldali körök, valamint a honvédség tisztikarának radikális része erősen bírálta Imrédyt, Kányát, sőt magát a kormányzót is, amiért vonakodtak Hitler kérésének eleget tenni és nem indítottak katonai akciót a cseh állam ellen⁷².

A forrongás szélén álló közhangulat ellenére a kormány, főleg Kánya Kálmán és Teleki Pál kultuszminiszter befolyására, mérsékelt álláspontot foglalt el. A minisztertanács határozatot fogadott el, amelynek értelmében elvetette az erőszakos megoldást és a békés revízió álláspontjára helyezkedve népszavazást követelt valamennyi elszakított terület részére.⁷³

Beck lengyel külügyminiszter túl puhának tartotta a magyar álláspontot, s nyomást gyakorolt a magyar kormányra, hogy a közös lengyel-magyar határ érdekében erőszakot is alkalmazzon⁷⁴. A lengyel-magyar nézeteltérések kiküszöbölése céljából Kánya 1938. október 5-én kabinetfőnökét, gróf Csáky Istvánt küldte Varsóba, s mind Beck, mind kabinetfőnöke Lubienski gróf teljes támogatásukról biztosították a magyar kormányt a közös határ létrehozása terén folytatandó politikájában. Ebben az időben már nyilvánvaló volt, hogy a közös határ létrehozása céljából csak Kárpátalja magyar uralom alá kerülése jöhet szóba, mivel – amint említettük – a Szlovák Néppárt nagy többséggel úgy döntött, hogy Szlovénia megmarad a csehszlovák állam keretei között. Amint az előző fejezetekben már említettük, Beck lengyel külügyminiszter nagyszabású terve volt egy általa „Harmadik Európának” nevezett blokk létrehozása Lengyelország, a vele közös határral rendelkező Magyarország,

Románia és Jugoszlávia részvételével, amely déli szárnyán a fasiszta Olaszországra támaszkodott volna. A Szlovák Néppártnak, a Csehszlovák Köztársaság melletti zsolnai hűségnyilatkozata nehezítette volna a terv megvalósítását, annál is inkább, mert a német véderő főparancsnoksága, az OKW (Oberkommando der Wehrmacht) 1938. október 6-án a Wilhelmstrassénak küldött átiratában a München után megmaradt Csehszlovákiát „baráti” német érdekerületnek tekintette, és német szempontból károsnak tartotta a Beck által tervezett közép-európai blokk létrehozását, sőt a közös lengyel-magyar határ tervét is.⁷⁵ Ettől az OKW-állásfoglalástól eltekintve a német kormány már azért is ellenezte a lengyel-magyar határ realizálását, mert a német birodalom – egy évvel a német-szovjet paktum megkötése előtt – egy nagy-ukrán állam létesítésére törekedett s a kárpátaljai ukrán irányzat hatalomra jutásában a későbbi németbarát ukrán „Piemont” magvát látta.⁷⁶

Az eddigiekből is kitűnik, hogy Magyarország 1938 őszén diplomáciai téren elszigetelt helyzetbe került. Bár Lengyelország és részben Olaszország támogatták a közös lengyel-magyar határ ügyét s a nyugati hatalmak jóindulatúan semleges álláspontot foglaltak el, Jugoszlávia, Románia, de legfőképpen Németország ellenezték a magyar állam túlzott megerősödését, s maximális magyar területgyarapodásként az etnikailag magyar területek visszacsatolását fogadták el. Ilyen körülmények között kezdődtek el Komáromban a kétoldalú magyar-csehszlovák tárgyalások. A magyar küldöttséget Kánya Kálmán külügyminiszter és gróf Teleki Pál kultuszminiszter, a csehszlovák delegációt dr. Jozef Tiso, a szlovák autonóm kormány elnöke és dr. Ivan Krno, a prágai külügyminisztérium munkatársa vezették. A tárgyalások kezdetekor a csehszlovák delegáció a „jóindulat” jeleként visszaadta Magyarországnak Ipolyság városát és a sátoraljaújhelyi pályaudvart. Ennek ellenére a tárgyalások feszült légkörben folytak. A magyar küldöttségnek nagy nehézségekkel sikerült a csehszlovák féltől kisebb területi engedményeket kicsikarnia. Október 13-án azonban a szlovák fél magatartása – valószínűleg taktikai okokból – megmerevedett, s nem voltak hajlandók a legcsekélyebb engedményre sem. Kánya telefonon felhívta Budapesten Imrédy miniszterelnököt, aki utasítást adott a tárgyalások azonnali megszakítására. Utólag tudjuk, hogy ez hiba volt. Az autonóm Kárpátalja kormányfője, Andrej Brody ugyanis útban volt Komárom felé, s fel akarta ajánlani Ruténföld csatlakozását Magyarországhoz. Ha sikerrel jár, úgy már 1938 őszén létrejött volna – erőszakmentesen és külföldi támogatás nélkül – a közös lengyel-magyar határ. Türelmetlensége miatt Imrédy súlyos diplomáciai és stratégiai hibát követett el.⁷⁷

A komáromi tárgyalások sikertelensége után a magyar kormány a müncheni „kiegészítő Nyilatkozatot” aláíró négy nagyhatalomhoz, Németországhoz, Olaszországhoz, Franciaországhoz és Angliához akart fordulni. Azonos tartalmú jegyzéket intézett e négy nagyhatalomhoz és Lengyelországhoz. E jegyzékben a kormány megindokolta a komáromi tárgyalások megszakításának okát, vagyis azt a tényt, hogy a csehszlovák fél kisebb határ kiegészítéseken túlmenően nem volt hajlandó az etnikai elv alapján területi engedményekre. Ezen túlmenően a cseh hadsereg a még 1938 szeptemberében elrendelt általános mozgósítás állapotában maradt. Úgyhogy a magyar kormány kénytelen volt a tárgyalásokat megszakítani és öt korosztályt behívni.⁷⁸

A magyar jegyzéket Párizsban Khuen-Héderváry követ adta át Bonnet külügyminiszternek, a londoni átadásról nem található jegyzék az okmányokban. Rómában gróf Csáky István kabinetfőnök nyújtotta át Ciano külügyminiszternek. Csáky azt az utasítást kapta kormányától, hogy kérje fel Mussolinit és Cianót a négyhatalmi konferencia összehívására. Ciano e célból kapcsolatba lépett a német, angol és francia kormánnyal, de Ribbentrop német külügyminiszter tiltakozott a négyhatalmi konferencia terve ellen. A magyar kormány engedett a német nyomásnak, és visszavonta a négyhatalmi értekezlet összehívására irányuló kérelmét.⁷⁹ E lépés utólag tekintve súlyos diplomáciai hibának tekinthető, egy négyhatalmi döntést nehezebb lett volna érvénytelennek nyilvánítani a háború

után, mint a két tengelyhatalom 1938. november 2-iki döntését. Ciano is megütközéssel fogadta a visszavonást, de Mussolini tanácsára nem hívta össze a tervezett konferenciát.⁸⁰

Mi lehetett az oka a magyar kormány megváltozott magatartásának? Teljes bizonyossággal nem állíthatjuk, csak sejtethetjük, hogy a kormányzói pár 1938. augusztusi látogatása óta megromlott magyar-német viszonyt az Imrédy-kormány nem akarta tovább mérgezni, mivel a német birodalom ebben az időben közép-európai szemmel tekintve hatalmas, legyőzhetetlen „szuperhatalomnak” látszott. A müncheni egyezmény aláírása után Németországot már nem érdekelték a magyar revíziós igények. A német kormány Benes és Krofta lemondása óta Csehszlovákiát egy ideig szinte baráti államnak tekintette, annál is inkább, mert az újcseh külügyminiszter, Chvalkovszky, közismert volt németbarát érzelmeiről.⁸¹

A müncheni egyezmény aláírása és Ribbentrop fent említett vétője után budapesti kormánykörökben erősödött az a felfogás, hogy revíziós igényeinket csak a német birodalom beleegyezésével lehet érvényesíteni. A német-magyar feszültség csökkentése céljából ezért Imrédy miniszterelnök – a kormányzó beleegyezésével – elődjét, Darányi Kálmánt küldte ki Németországba a Hitlerrel és Ribbentroppal való tárgyalás céljából.

Darányi Kálmán az Anschluss óta meg volt arról győződve, hogy Németország Közép-Európában hosszú időn keresztül vezető szerepet fog játszani. Vissza akarta szerezni Hitler „szimpátiáját”. Legnagyobb meglepetésére azonban a Führerrel való megbeszélései feszült, majdnem ellenséges légkörben kezdődtek. Hitler éles szemrehányásokkal halmozta el Darányit Magyarországnak a szeptemberi krízis idején tanúsított, s a Führer szerint gyáva és puha magatartása miatt. De a négyhatalmi értekezlet összehívására irányuló kérelmet is elítélte, s kifejezésre juttatta, hogy szerinte a magyar kormánynak meg kell elégednie az etnikai revízióval.⁸²

Hitler „jóindulatának” visszaszerzése érdekében Darányi – Imrédyvel folytatott telefonbeszélgetés alapján nagymérvű engedményekre volt hajlandó. Kilátásba helyezte, hogy Magyarország a jövőben tengelybarát külpolitikát fog folytatni. Kijelentette, hogy Magyarország csatlakozni fog az antikomintern paktumhoz. Hitler és Ribbentrop ennek fejében kilátásba helyezték a magyar etnikai igények támogatását a csehszlovák féllel szemben, de követelték még a négyhatalmi értekezlet összehívására irányuló kérelem visszavonását és a csehszlovák féllel Komáromban megszakadt kétoldalú tárgyalások folytatását is. A jövőre vonatkozóan Hitler közölte: célja egy erős német-lengyel-magyar blokk létrehozása Közé-Európában.⁸³ A kortársak szemében gyakran érthetetlennek látszott a német diktátor látszólag ingadozó magatartása. Valószínűleg igaza van Manfred Broszat német történésznek, aki szerint Hitler egyrészt értésére akarta adni a magyaroknak, hogy a német nagyhatalom akarata ellenére semmit sem lehet elérni Közép-Európában, másrészt nem akarta teljesen elveszteni a magyarok szimpátiáját, ezért a jövőre vonatkozó homályos ígérekkel még jobban magához akarta láncolni a magyar kormányt.⁸⁴

A szerző véleménye az, hogy Imrédy és Darányi hibát követett el, amikor Németország ingadozó szimpátiája elnyerése érdekében ilyen súlyos engedményeket tettek, mint az antikomintern paktumhoz való csatlakozás és a Népszövetségből való kilépés ígérete.

Miután a közvetlen magyar-csehszlovák kapcsolatfelvétel ezúttal sem járt eredménnyel, a magyar kormány 1938. október 24-én jegyzéket intézett a csehszlovák kormányhoz, amelyben követelte a kizárólag magyarok által lakott területek azonnali visszaadását és egyes lakosságú területeken népszavazás tartását. A kelet-szlovákiai és rutén területeken tartandó népszavazás ellenőrzésében a magyar fél a lengyel diplomácia részvételét is kívánta. Ebbe azonban a csehszlovák fél csak abban az esetben ment volna bele, ha a románokat is bevonják. Ez a magyar fél számára elfogadhatatlan volt, ezért a két fél abban állapodott meg, hogy kizárólag Olasz- és Németországot kéri fel döntőbíráskodásra.⁸⁵

Közvetlenül a német-olasz döntést megelőző időszakban Magyarország diplomáciai helyzete rosszabbodott. Mussolini, aki eddig támogatta a közös lengyel-magyar határ tervét, megváltoztatta az álláspontját. Valószínűleg azért, mert francia és lengyel újságok arról cikkeztek, hogy a közös lengyel-magyar határ gátat szabhat a német expanzióknak és a „Duce” – bár sokszor ingadozott – ebben az időben nem akarta a másik tengelyhatalommal való viszony megromlását.⁸⁶ Ezzel egyidejűleg a lengyel kormány is váratlanul elszigetelt helyzetbe került. József Lipski lengyel nagykövettel 1938. október 24-én folytatott megbeszélése során Ribbentrop német külügyminiszter azt a látszatot keltette, mintha támogatná a közös lengyel-magyar határ tervét. Ugyanakkor olyan témákat is felvetett, amelyek az 1934-ben aláírt német-lengyel barátsági szerződés aláírása óta tabunak számítottak. Követelte Danzig visszacsatolását Németországhoz és az ún. „korridoron” keresztül egy extraterritoriális autósztráda építését, hogy helyreálljon a kapcsolat Kelet-Poroszország és a Birodalom között. Követelte továbbá Lengyelország csatlakozását az antikomintern paktumhoz valamint egy, a Szovjetunió ellen irányuló német-lengyel szövetség megkötését. Beck, aki minden körülmények között meg akarta őrizni a lengyel külpolitika függetlenségét, a német javaslatokat mereven elutasította.⁸⁷

De Kárpátalja visszatérése Magyarországhoz ebben az időpontban a csehszlovák és a román kormány magatartása miatt nem volt lehetséges. A prágai kormány a magyarbarát Brody kormányt eltávolította, Brody helyébe a németek támogatását élvező és Nagy-Ukrajna létrehozására törekvő Volosin Patert nevezte ki a rutén autonóm kormány fejévé. Brodyt magát a csehek letartóztatták. Volosin a felfegyverzett paramilitáris Szics-gárdára támaszkodva diktatúrát létesített Kárpátalján, s a németekre támaszkodva úgy döntött, hogy Ruténföld egyelőre megmarad a Csehszlovák állam keretein belül.⁸⁸

Románia is ellenezte Kárpátalja Magyarországhoz való csatolását és a közös lengyel-magyar határ tervét. Beck október 19-én Galacba utazott, ahol Carol királlyal és Comnene külügyminiszterrel tárgyalt, de útja eredménytelen maradt. Román tárgyalófeleit nem tudta meggyőzni a lengyel és magyar álláspont célszerűségéről.⁸⁹ A helyzet bonyolultságát mi sem jellemzi jobban, mint az a körülmény, hogy a németek sokáig ellenezték a német-olasz döntőbírósg gondolatát és csak Ribbentrop október végi római látogatása során sikerült Ciano olasz külügyminiszternek német kollégáját arról meggyőznie, hogy a kettős döntőbírósg erősíti a tengely befolyását Kelet- és Közép-Európában.⁹⁰

(Az első bécsi döntés) Miután Mussolini és Ciano meggyőzték Ribbentropot a két tengelyhatalom által hozandó döntőbírósgai határozat politikai célszerűségéről, Ribbentrop – aki ebben az időben már egy szorosabb német-olasz együttműködés realizálását fontolgatta – 1938. november 2-ára meghívta Bécsbe az olasz, magyar és csehszlovák külügyminisztert. A bécsi tárgyalás alkalmával Ribbentrop és Ciano kijelölték az új magyar-csehszlovák határvonalat.⁹¹ A bécsi Belvedere-kastélyban hozott határozat értelmében Magyarország visszakapott egy 12.103 km²-nyi területet. Visszakerült hazánkhoz Érsekújvár, Léva, Losonc, Rimaszombat, valamint – Ribbentrop kezdeti ellenzése ellenére, de olasz nyomásra – Kassa, Munkács és Ungvár. Az ország lakossága 1.030.000 lakossal gyarapodott. Ezek etnikai megoszlása az alábbi volt: 830 ezer magyar, 140 ezer szlovák, 20 ezer német, 40 ezer rutén, lengyel és egyéb. Csehszlovák fennhatóság alatt maradt 66 ezer magyar. A Csehszlovákia által átengedett területek Magyarországhoz való csatolását az 1938. november 5-e és 10-e közötti időszakban kellett végrehajtani. A területátengedésből adódó részletkérdéseket, így az állampolgárság és az optálás kérdéseit egy magyar-csehszlovák bizottságra bízták, úgyszintén a kisebbségvédelmi rendelkezések végrehajtását, valamint a gazdasági és forgalomtechnikai problémák megoldását.⁹² A döntőbírósgai határozat alapján a

magyar országgyűlés 1938. november 12-én megszavazta „A Felvidék visszacsatolásáról szóló törvényt”.

Annak ellenére, hogy az Imrédy-kormány a kedvezőtlen nemzetközi helyzet miatt lemondott a történelmi jogokon alapuló integrális revízióról s az erős német nyomás miatt megelégedett az etnikai revízióval, az első bécsi döntést mégis a magyar diplomácia sikerének kell tekintenünk. Erőszak alkalmazása nélkül sikerült az előzetes komáromi tárgyalások során előterjesztett magyar követelések érvényesítése. Igaz a II. világháború után történelmi irodalom az Imrédy-kormány szemére veti, amiért lemondott a müncheni „Kiegészítő Nyilatkozatban” előírányzott négyhatalmi értekezlet összehívásáról és megelégedett a két tengelyhatalom döntésével. E szemrehányást lehet diplomáciai hibaként tekintenünk, de formális jogi szempontból nem állja meg a helyét. Kétségen kívül: a magyar kormány engedett Hitler nyomásának. De nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Anglia és Franciaország 1938 őszén közép-európai kérdésekben meglehetősen passzív magatartást tanúsítottak és lényegét tekintve jogosnak ismerték el a két tengelyhatalom döntését. A csehszlovák külügyminisztérium kérdésére, hogy a brit kormánynak van-e kifogása, ha csak a két tengelyhatalom döntését kéri ki, a Foreign Office válaszában leszögezte, hogy „őfelsége kormányának nincs kifogása az ellen, ha a magyar-csehszlovák határvitát csak a német és olasz kormány döntőbírói határozatának vetik alá”.⁹³

(Az első bécsi döntés és az 1938-ban folytatott magyar külpolitika értékelése) A II. világháború alatt a szövetséges hatalmak háborús propagandájukban, így a *BBC* és a *Voice of America* adásaiban sokszor kétségbe vonták az első bécsi döntés érvényességét. Igaz, a Foreign Office a magyarelles benesi propaganda befolyása ellenére a háború végéig kitért a határozott állásfoglalás elől. Mindenesetre az angol álláspont Magyarországgal szemben nem túlságosan barátságos jellegét tükrözi sir Alexander Cadogan államtitkárnak Barcza követhoz intézett 1941. január 30-i szóbeli jegyzéke, amely kijelenti, hogy a brit kormány az első bécsi döntést – mivel a döntéshozatalban nem vett részt – nem tekinti magára nézve kötelezőnek.⁹⁴

Elsőként a De Gaulle tábornok vezette Francia Nemzeti Komité 1941. szeptember 29-én az ugyancsak Londonban székelő cseh kormányhoz intézett jegyzékében jelentette ki, hogy mind a Münchener Egyezményt, mind minden azzal összefüggésben álló nemzetközi megállapodást „semmisnek és érvénytelennek” tekint.⁹⁵ Az 1945. január 20-án Moszkvában aláírt fegyverszüneti egyezményben a magyar kormány kötelezte magát arra, hogy mind az 1938. november 2-iki első, mind az 1941. augusztus 30-án aláírt második bécsi döntést – amely Észak-Erdély egy részét visszajuttatta Magyarországnak – érvénytelennek tekinti.⁹⁶ E helyen az első bécsi döntéssel elsősorban, mint történelmi eseménnyel foglalkozunk, de történelmi távlatból elemezzük annak nemzetközi jogi érvényességét.

A II. világháború utáni publicisztikában és történelmi irodalomban az első bécsi döntés nemzetközi jogi érvényességét az alábbi érvekkel vonták kétségbe: A Népszövetség kizárásával jött létre, jöllehet mind Magyarország, mind Csehszlovákia a Népszövetség tagállamai voltak. A két nyugati hatalmat a döntéshozatalból kizárták és a döntést kizárólag a két tengelyhatalom hozta. A bécsi határozat a prágai kormányra gyakorolt nyomás következményeként jött létre. A müncheni egyezmény következménye volt, amely Hitler prágai bevonulása következtében érvényét veszítette. Az alábbiakban e véleményeket fogjuk tüzetesen elemezni.

A Népszövetség kikapcsolása: Magyarország és Csehszlovákia a Népszövetség tagjai voltak és 1928-ban mindkét fél aláírta a Népszövetség alapokmánya hézagpótló egyezményének számító Kellogg-Briand-paktumot. E paktum aláíró államai kötelezték magukat arra, hogy a jövőben államközi konfliktusokat kizárólag békés úton oldanak meg. A bécsi döntés – mint minden döntőbírói határozat – klasszikus példája a vitás kérdés békés megoldásának. Békés jellegét jogi érvekkel nem lehet megkérdőjelezni.

Mivel mindkét vitás fél tagja volt a Népszövetségnek, módjuk lett volna a Népszövetség Alapokmányának 19. cikkelyére hivatkozva a Népszövetség közgyűléséhez folyamodni a cseh-magyar viszály megoldása érdekében. Magyarország 1920 óta állandóan erre a 19 cikkelyre hivatkozva kívánta revíziós követeléseit érvényesítenie, de minden ilyen irányú erőfeszítése eredménytelennek bizonyult. A konkrét esetben sem Csehszlovákia, sem Magyarország nem fordultak a Népszövetséghez. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a két fél a nemzetközi jog ellenére járt el. A világszervezet alapokmánya nem tiltotta meg a tagállamoknak, hogy a békét veszélyeztető konfliktusok békés megoldása érdekében a Népszövetségen kívül keressék a viszály elsimításának módját. A Mussolini abesszíniai hadjárata folytán keletkezett angol-brit viszályt 1938 áprilisában Chamberlain és Mussolini gentleman's agreement-le, az 1938. április 16-án aláírt ún. „Húsvéti Egyezmény” útján oldották meg. Ugyancsak a Népszövetség megkerülésével írták alá 1921-ben a Washingtoni flottaegyezményt, amely a nagyhatalmak által fegyverben tartható hadihajók létszámát korlátozta. A Népszövetség létrehozásával az új világszervezet alapokmánya nem zárta ki az alapítás előtti klasszikus diplomáciai tárgyalásokat és egyezményeket.

A két nyugati hatalom kihagyása a döntéshozatalból: E kérdést már az előző fejezetben is elemeztük. Itt meg kell jegyezzük: elsőként Chvalkovszky cseh külügyminiszter – valószínűleg az autonóm szlovák kormány feje, Tiso befolyása alatt – fordult a német kormányhoz és kérte, hogy kizárólag a két tengelyhatalom vegyen részt a döntőbírózásban.⁹⁷ Az ezután Hitlerrel és Ribbentroppal tárgyaló magyar delegátus, Darányi Kálmán kétségkívül német nyomásra, hozzájárult a Chvalkovszky és Ribbentrop által ajánlott megoldáshoz és a magyar kormány visszavonta a négyhatalmi értekezlet összehívására irányuló kérelmét. Ezt lehet diplomáciai hibának tekinteni, de a bécsi döntés jogszerűsége szempontjából irreleváns. A két nyugati hatalom hajlandó lett volna ugyan a döntéshozatalban részt venni, de akkori passzivitásuk miatt nem vették rossz néven, hogy kihagyták őket. A bécsi döntés érvényességét elismerte mind Chamberlain, Horthy kormányzóhoz írt levelében,⁹⁸ és 1938. november 11-iki alsóházi beszédében, mind Lord Halifax a Lordok Házában tett nyilatkozatában.⁹⁹ A magyar diplomácia kétségtelen mulasztást követett el, amikor nem kérte a brit kormánytól Chamberlain és Halifax írásbeli egyetértését. Erre annál is inkább szükség lett volna, mivel Sir Alexander Cadogan Barcza követtel folytatott megbeszélése során a bécsi döntést a nemzetközi jog szempontjából tekintve jogos és érvényes határozatként értékelte.¹⁰⁰ Az új határt egyébként Anglia és Franciaország de facto elismerték, amennyiben konzulátusaik tevékenységének jogszerűségét a bécsi döntés által megvont új határvonalig kiterjesztették. Mindezek alapján aligha vonható kétségbe, hogy a bécsi döntést a brit és francia kormányok pozitívan értékelték és nemzetközi jogilag elismerték. Mindent egybevéve azonban a magyar kormány felelőtlenül cselekedett, amikor elmulasztotta a pozitív megnyilatkozások diplomáciai szinten való megerősítését.

A politikai nyomás kérdése: A Szudéta-föld Németországhoz valamint az Olzavidék Lengyelországhoz való csatolása után a Csehszlovák Köztársaság erős politikai nyomás alatt állott. A müncheni egyezmény egyik pótnyilatkozata értelmében a kisebbségi kérdések rendezése után a föderatív állammá átalakuló köztársaság integritását az egyezményt aláíró négy nagyhatalom garantálta. A német és olasz kormány azonban csak a magyar és lengyel kisebbségek kérdésének megoldása után volt hajlandó az új csehszlovák államot garantálni. Ezenkívül Anglia, Németország és Olaszország nyomást gyakoroltak mind Csehszlovákiára, mind Magyarországra, hogy kettejük konfliktusát békés eszközökkel oldják meg. A nyomást erősítette, hogy a magyar kormány tudtával magyar „szabadcsapatok” benyomultak a Csehszlovák Köztársaság területére, ott zavargásokat szítottak, hogy nyomást gyakoroljanak mind a cseh, mind a szlovák autonóm kormányra. Ugyanakkor a csehszlovák hadsereg a teljes mozgósítás állapotában maradt, s Magyarország is mozgósított öt korosztályt.

E kétoldali nyomás azonban nem állt ellentétben a klasszikus nemzetközi joggal. Elég, ha ebben a kérdésben a kiváló amerikai nemzetközi jogászra, P. E. Corbette hivatkozunk. Corbett felfogása szerint a nemzetközi jog területén olyan területváltozások, amelyek politikai nyomás hatására jöttek létre, érvényesnek tekintendők.¹⁰¹

A müncheni egyezmény érvénytelensége miatt az első bécsi döntés is érvénytelen lett: e nézet nemzetközi jogi szempontból tekintve tarthatatlan. A müncheni egyezmény tárgyát kizárólag a szudétánemetek lakta terület hovatartozása képezte. A konferencia megnyitásakor ezt maga Hitler is hangsúlyozta.¹⁰² A magyar és lengyel kisebbség kérdésének megoldását a Mussolini javaslatára elfogadott kiegészítő nyilatkozat tartalmazta. E nyilatkozat a müncheni egyezménytől független okmány volt. A két kisebbség kérdésének megoldását e nyilatkozat az érdekelt felekre bízta. Újabb négyhatalmi értekezlet összehívására e nyilatkozat értelmében csak akkor került volna sor, ha az érdekelt felek egymás között nem tudnak megegyezni. Lengyelország az Olza-vidék kérdését ultimátum módjára, a lengyel hadsereg bevonulásával oldotta meg. Magyarország diplomáciai tárgyalások útján kívánta a kérdést megoldani. Miután azonban a két kormány közötti tárgyalások nem jártak eredménnyel, a magyar és a cseh kormányok a döntőbírósi megoldást választották. A bécsi döntést hosszadalmas diplomáciai tárgyalások előzték meg, miután Chvalkovszky cseh külügyminiszterrel egyetértésben a német kormány ellenezte a négyhatalmi értekezlet összehívását.¹⁰³ Ennélfogva a bécsi döntőbírósi határozata a müncheni egyezménytől független nemzetközi jogi aktusnak tekintendő.

Kizárólag politikai következménye a müncheni négyhatalmi konferenciának. Felvethető azonban a kérdés, nem szegte-e meg Magyarország a bécsi határozatot azáltal, hogy 1939 márciusában megszállta Kárpátalját? Ez az érv komoly vizsgálat tárgyát képezheti. Nemzetközi szempontból nézve azonban a Csehszlovák Köztársaság 1939 márciusában megszűnt létezni, miután a szlovák tartománygyűlés 1949. március 14-én proklamálta Szlovákia függetlenségét. Kárpátalja birtokba vétele ezért nem tekinthető Csehszlovákia elleni lépésnek. Kifogást legfeljebb az ellen lehet emelni, hogy Magyarország e lépésével megakadályozta egy újonnan alapítandó ukrán állam létét. De Kárpátalja önálló állammá válását maga Benes akadályozta meg a Párizs-környéki béketárgyalások folyamán, amikor a közös román-cseh határ létrehozása érdekében Kárpátalját a cseh fegyveres erőkkel birtokba vette. A második világháború után pedig ezt a térséget a Szovjetunió kebelezte be a lakosság megkérdezése nélkül. A szovjet nagyhatalom általi annexió ellen sem Benes „polgári”, sem Gottwald kommunista kormánya nem tiltakozott. Függetlenül attól, hogy ez az etnikai elvvel összeegyeztethető vagy nem, Kárpátalját 1919-ben, 1939-ben és 1945-ben „uratlan területnek” tekintették. Magyarország – amely alapjában véve az integrális revízióra törekedett, 1939 márciusában birtokba vett egy területet, amely ezer éven keresztül a magyar királyság integráns része volt. A nemzetközi jog szempontjából nézve irreleváns, de a nyugati hatalmak olyan tekintélyes személyiségei, mint Sir Alexander Cadogan vagy Georges Bonnet francia külügyminiszter Kárpátalja birtokba vételét a magyar követekkel folytatott beszélgetéseik során örömmel üdvözölték és a német expanzió megfékezésére irányuló lépésnek tekintették. Itt legfeljebb a magyar külügyi vezetés hibáztatható, hogy ezeket a kijelentéseket diplomáciai jegyzékváltás után nem rögzítették írásban. S ehhez még hozzátehetjük: ha Kárpátalja 1939 őszén nincs magyar kézben, a magyar kormány nem tudott volna több mint százezer lengyel menekültet befogadni, amikor a német Wehrmacht szovjet támogatással lerohanta Lengyelországot.¹⁰⁴

(Összegzés) A második világháború utáni publicisztika és történetírás is azzal vádolta a két háború közötti magyar kormányokat, hogy expanzionista, a trianoni szerződés területi módosítására törekvő külpolitikát folytattak, s ezáltal zavaró tényezőként léptek fel a közép-európai térségben. A magyar vezető rétegek merev magatartásán múltott, hogy nem sikerült az

expanzív és hódító politikát folytató Hitler törekvéseit megghiúsítani és Németország ellen egységes arcvonalat létesíteni. E meglehetősen elterjedt nézet szerint a szudétanémetek, valamint a szlovákok mellett a magyarok voltak azok, akik a legjobban hozzájárultak a kelet-közép-európai térség destabilizálásához.

Megalapozott-e vajon e nézet? A két háború közötti eseményeknek a rendelkezésünkre álló okmányok alapján való elemzése nem támasztja alá e nézeteket. A magyar kormányok az 1920 és 1938 közötti időszakban következetesen azt az álláspontot képviselték, amelyre 1928-ban számos nyugati államférfi is rájött: Kelet- és Közép-Európa térképét Versailles-ban, St. Germainben és Trianonban hamis politikai és stratégiai koncepciók alapján szabták meg. Joggal állapítja meg a kiváló szudétanémet politikus és közíró, Wenzel Jaksch: „A müncheni döntést az okozta, hogy az 1919-es békekötéseknél a nagy nyugati demokráciák saját alapelvüket, a demokráciát hagyták figyelmen kívül”.¹⁰⁵

Sir Neville Henderson, aki a kritikus időben Nagy-Britannia berlini nagykövete volt, memoárjában így nyilatkozik: „Csehszlovákia Münchenben olyan területeket veszített, amelyeket sohasem lett volna szabad a cseh állam kötelékébe adni, legföljebb egy föderáció útján, máskülönben e területek hosszú távon nem óhajtottak a cseh állam kötelékében maradni.¹⁰⁶ Amennyiben e megállapítás érvényes a Szudétaföldre, amely a korai középkor óta a cseh korona uralma alatt állott, úgy fokozottabban érvényes Csehszlovákia magyarok lakta területeire, amelyek Magyarországhoz való tartozása mind etnikai, mind történelmi alapokon állt. Amennyiben történészek és publicisták a két háború közötti magyar államférfiakat bizonyos merevséggel vádolják, úgy e vádban lehet némi igazság. De ha nem említik meg Benes vagy Titulescu román külügyminiszter minden kompromisszumot elutasító magatartását, úgy zűrzavaros és hamis kép körvonalai bontakoznak ki mind a két háború közötti időszakról s különösen az 1938-as év bonyolult eseményeiről. E helyen újra emlékeztetbe szeretném idézni: a müncheni egyezmény előestéjén, amikor a cseh kormány már beletörődött a Szudétaföld és az Olza-vidék elvesztésébe, még mindig nem volt hajlandó elismerni az uralma alá került magyarok önrendelkezési jogát.¹⁰⁷ Ha valaki az állítja, hogy a magyar kormány annexiós örülettől motiválva gyakorolt nyomást a cseh kormányra, akkor e vélemény nemcsak az általános történelmi ismeretek hiányáról tanúskodik, hanem arról is, hogy hamis megvilágításban látja az 1938-as év eseményeit. Amennyiben a magyar kormány ebben a helyzetben passzív magatartást tanúsít, ez valószínűleg a konzervatív kormány bukását és szélsőjobboldali erők hatalomra kerülését vonta volna maga után. A magyar kormánynak arra irányuló törekvését, hogy helyreállítsa a közös lengyel-magyar határt, kizárólag a lengyel (és rövid ideig az olasz) kormány támogatta, az angolok és franciák jóindulatú semlegességgel vették tudomásul, de Románia és mindenekelőtt a német birodalom határozottan ellenezte, ezért a magyar kormány – bizonyos reservatio mentalissal – az etnikai revízió álláspontjára helyezkedett. A bécsi határozatban meghúzott vonal sokkal inkább megfelelt az etnikai elvnek, mint a trianoni határvonal, amely jelentős mértékű területet csatolt politikai és stratégiai okokból a Csehszlovák Köztársasághoz, az etnikai elv figyelmen kívül hagyásával.

Az első bécsi döntés békés revíziós politika eredménye volt. A döntést meghozatala idején Európa sok jelentős közéleti személyisége üdvözölte és helyesnek tartotta. Senki nem kifogásolta, hogy az egyik döntőbírói fél a nemzetiszocialista Németország volt. A döntőbírói határozatot, mint a nemzetiségi elv győzelmét ünnepelték. A nemzetiségi elv győzelme azonban pyrrhusi győzelemnek bizonyult. Hitler, aki München előtt a nemzetiségi elv előharcosaként lépett fel, 1939 márciusi prágai bevonulásával, valamint Cseh- és Morvaország bekebelezésével lábbal tiporta a nemzetiségi elvet. A már idézett Henderson brit nagykövete memoárjában e végzetes fordulatról így ír: „1939 márciusáig a német állam hajója saját nemzeti színei alatt hajózott. Ennek az évnek márciusában azonban kihívó módon a hajó kapitánya kitűzte a kalózkodás lobogóját és megmutatta igazi arcát, mint a béke és az

európai szabadság elvtelen ellenségét.¹⁰⁸ Amint már egy előző fejezetben említettük, Darányi és Imrédy 1938 októberében szükségtelen, túlzott és elsietett engedményeket tettek Hitlernek, amikor megígérték, hogy Magyarország csatlakozik az antikomintern paktumhoz, és kilép a Népszövetségből. Ezen elhamarkodott ígérek ellenére azonban Magyarország 1941-ig – a Jugoszlávia elleni német hadjáratig – meg tudta őrizni semleges státusát. A történetírásnak – a nagy német történész, Leopold Ranke szerint – arra kell magát korlátoznia, hogy a megtörtént eseményeket tárgyilagosan és hűen ábrázolja. Spekulációkba nem szabad bocsátkoznia. Ennek ellenére a szerző megengedi magának az alábbi megjegyzést: Magyarország megtarthatta volna a bécsi döntés útján visszaszerzett területeit, ha 1941 júniusában a német geopolitikai nyomás – és Bárdossy akkori kormányfő elhamarkodott döntése – következtében nem sodródik bele a második világháborúba. A német geopolitikai túlsúly azonban a szovjet-német – 1939 nyarán megkötött – paktum és az e paktum következtében elért német villámháborús sikerek folyamanyaként keletkezett. A háború eredménye Közép- és Kelet-Európa szovjet uralom alá kerülése lett. A második Csehszlovák Köztársaságnak – amelynek eleinte látszólag Benes, valójában azonban Klement Gottwald volt a vezére – sikerült a győztes hatalmak támogatásával elérni mind a müncheni egyezmény, mind az első bécsi döntés érvénytelenítését. E második cseh köztársaság megszületését a szudétanémetek teljes, a magyarok részbeni elűzése jellemezték. A II. világháború után új rendet 1989-ig nem a Franciaországgal szövetséges törékeny kisantant, hanem a totalitárius szovjet „szuperhatalom” garantálta. Amint azonban az 1989-ben és 1990-ben lezajlott folyamatok bizonyítják, a történelem nem ismer előre meghatározott, determinált folyamatokat. A szovjet uralom megszűnt. Persze, még számos, nem rendezett állapot, így a kisebbségek kérdése egyelőre nem tette lehetővé a térség stabilitását.

Ennek ellenére nem kizárt, hogy a közép-európai térség népei megtalálják idővel az egymáshoz vezető utat, amelyet a XIX. és XX. század nacionalizmusa eltorlaszolt. Ez azonban csak akkor válik lehetségessé, ha szem előtt tartjuk a kiváló szudétanémet szociáldemokrata vezér és publicista Jaksch Wenzer szavait: „A világ ellentétes táborokba való felosztásának ellenszere az egység a többségben, a sokrétűségben. Ezt az egységet csak úgy valósíthatjuk meg, ha az erős mérsékli önmagát és tiszteletben tartja a gyengébb természetes jogait”.¹⁰⁹

Jegyzetek

-
- ¹ MACARTNEY, C.A.: October Fifteenth, A History of Modern Hungary. (Október tizenötödike. A modern Magyarország története) I. kötet. 4.1. Edinburgh 1956.
- ² KISZLING, Rudolf Die militärischen Vereinbarungen der kleinen Entente. (A kisantant katonai megállapodásai). München 1959-ÁDÁM, Magda Magyarország és a kisantant, Budapest 1968, 9. o. és folyt.
- ³ Pars pro toto: JUHÁSZ, Gyula: Magyarország külpolitikája 1919-1945. 5. Budapest 1969.
- ⁴ MACARTNEY, October I. kötet, 146.o. és f. – JUHÁSZ: Külpolitikai 67.1.
- ⁵ JUHÁSZ: Külpolitika, 81-86 o.
- ⁶ KISZLING: 1. o. és folyt.
- ⁷ Bethlen személyiségére és politikai elgondolásaira vonatkozóan 1.: MACARTNEY, I. kötet, 5-11. o., CZETTLER, Anton: Politische Betrachtungen eines konservativen Ungarn (Egy konzervatív magyar politikai szemlélete). Ungarn-Jahrbuch, München, 13. kötet, 1983 73-112. o. Romsics Ignác: Gróf Bethlen István politikai felfogása 1901-1921, Budapest, 1987.
- ⁸ BETHLEN, István: Szent István napján. Pesti Napló, 1937. augusztus 20-án
- ⁹ MACARTNEY, October I., 63-68. o., JUHÁSZ: Külpolitika 119-130. o.
- ¹⁰ MACARTNEY, October I. 82. o. – JUHÁSZ, Külpolitika 115-116. o.
- ¹¹ KÁLLAY, Miklós: Magyarország miniszterelnöke voltam. Budapest 1992, 61. o.
- ¹² BETHLEN, István: Hungarian Politic during World War Two. Kiadta Bolza Ilona grófné a müncheni Magyar Intézet Studia Hungarica sorozatában, München 1985.
- ¹³ ÁDÁM, kisantant, 63-70. o. JUHÁSZ, Külpolitika, 75-80. o.
- ¹⁴ Uo.
- ¹⁵ A német népcsoport tevékenységét részletesen tárgyalja: Ermansdorff, Otto von (budapesti német követ kézírata): Die politischen Ereignisse in Ungarn während der Zeit vom Mai 1937 bis Juli 1941. A kéziratot Gosztonyi Péter bocsátotta a szerző rendelkezésére.
- ¹⁶ A cikket idézik: RÁNKI, György – PAMLENYI, Ervin – TILKOVSKY, Lóránt, JUHÁSZ Gyula: A Wilhelmstrasse és Magyarország Német diplomáciai iratok Magyarországról. Budapest, 1964, 164. o., 1. sz. jegyzet
- ¹⁷ TILKOVSKY, Lóránt: Revízió és nemzetiségpolitika Magyarországon, Budapest, 1967. 77-82. o.
- ¹⁸ ÁDÁM, kisantant, 133-138. o.
- ¹⁹ Erdmansdorff budapesti követ jelentése Neurath külügyminiszter részére 1937. augusztus 23-án, idézi: A Wilhelmstrasse és Magyarország 233-234. o.
- ²⁰ MACARTNEY, October, I. kötet, 183. old

-
- ²¹ Kánya Kálmán jelentése a Göringgel Karinhallban Darányi kormányfő jelenlétében 1937. november 22-én folytatott megbeszéléséről. Idézik: ÁDÁM Magda – JUHÁSZ Gyula – KERÉKES Lajos: Allianz Hitler-Horthy Mussolini. Budapest 1966. 169. o.
- ²² Wilhelmstrasse, 240. o.
- ²³ ERDMANNSDORFF: 6-7. o.
- ²⁴ MACARTNEY, October I. 202-206. o.
- ²⁵ Künzel szudétanémet képviselő 1938. február 19-iki feljegyzése a Wilhelmstrasse részére. In akten zur deutschen Aussenpolitik (továbbiakban DAP)(Okmányok a német külpolitikához) II. kötet, 106. o.
- ²⁶ Pars pro tot: HOENSCH, Jörg K.: Der Ungarische Revisionismus und die Zerschlagung der Tschechoslowakei. Tübingen 1967. 60-60. o. (A magyar revizionizmus és Csehszlovákia szétverése) ROOS, Hans: Polen und Europa (Lengyelország és Európa, Tübingen 1965, 200-208. o., CZETTLER, Anton: Ungarn zwischen Polen und der Achse (Magyarország Lengyelország és a tengely között.) In: *Ungarn-Jahrbuch, München, 18. kötet*, 1990, 129-181. o.
- ²⁷ HORTHY, Nikolaus von: Ein Leben für Ungarn (Egy élet Magyarországért), Bonn, 1953, 190-191. o.
- ²⁸ LUKÁCS, John: The Last European War (az utolsó európai háború) LONDON, 1976, 8-15. o.
- ²⁹ Erdmannsdorff memoárja 5. lapján így kommentálja az eseményeket: „Bár a magyar kormány üdvözlő táviratot küldött Berlinbe, az új Nagynémet Birodalommal való közvetlen szomszédság gyanakvással töltötte el a magyar vezető rétegeket, mivel az osztrák nemzetiszocialisták radikálisan magyarellenesek voltak és nyíltan követelték Sopron és más német lakta magyar területek Németországhoz csatolását”.
- ³⁰ JAKSCH, Wenzel: Europas Weg nach Potsdam. Stuttgart, 1958
- ³¹ JAKSCH, Wenzel – BENOIST-MECHIN: Am Randes Krieges Oldenburg 1967 RONNEFARTH, Helmuth K.G. Die Sudetenkrise in der internationalen Politik, Wiesbaden 1961.
- ³² BENOIST-MÉCHIN, 43. o.
- ³³ BENOIST-MÉCHIN, 68-73. o., RONNEFARTH, 171-183. o.
- ³⁴ TILKOVSKY, Revízió: 15. o.
- ³⁵ CELOVSKY, Boris: Das Münchener Abkommen, Stuttgart, 1938. 164. o.
- ³⁶ Diplomáciai Iratok Magyarország külpolitikájához (továbbiakban DIMK). Összeállította ÁDÁM MAGDA
- ³⁷ Andorka Rudolf jelentése. In: *DIMK, II. kötet* 408. o.
- ³⁸ Esterházy János jelentése Kánya külügyminiszterhez. In: *DIMK, II. kötet*, 250. sz. jelentés
- ³⁹ BECK JÓZSEF: Dernier rapport (Utolsó jelentés) Neuchatel 1951. 153. o. BENOIST-MÉCHIN, 102-103. 1. ADAP II. 169. 170. 173. 179. 182. 209. 276. old – DOCUMENTS ON BRITISH FOREIGN POLICY (továbbiakban DBFP) I. kötet 232. 233. 235. 238. 242-246. 287. 289. o. továbbá DIMK. II. 211-215. old
- ⁴⁰ ADAP, II. 221. sz. melléklet
- ⁴¹ MACARTNEY, October I. 168-172. o.

-
- ⁴² DIMK, II. 268. sz. jelentés
- ⁴³ CHÁSZÁR, Edward: Decision in Vienna (Döntés Bécsben) Astor (Florid) 1978. 115. sz. jegyzet.
- ⁴⁴ HOENSCH, Revisionismus, 74. o., DIMK, II. 272. sz. jegyzet
- ⁴⁵ ÁDÁM, Allianz, 34-35. o. HOENSCH, Revisionismus, 75.-76. o.
- ⁴⁶ ADAP, II. 383. sz. jegyzet. ERDMANNSDORFF, 8. o.
- ⁴⁷ HILL, Leonidas: Die Weizsäcker-Papiere (A Weizsäcker-okmányok) Frankfurt am Main, 1974. 137. o.
- ⁴⁸ ERDMANNSDORFF, 8. o.
- ⁴⁹ ADAP, II. 402. sz. jegyzet. ERDMANNSDORFF, 9. o.
- ⁵⁰ ADAP, II. 402. sz. jegyzet.
- ⁵¹ MACARTNEY, October, I., 245-252. o.
- ⁵² DIMK II. 318, 322.
- ⁵³ HOENSCH, Revisionismus, 80. o.
- ⁵⁴ DIMK, II. 322.
- ⁵⁵ MACARTNEY, October, I. 259. o.
- ⁵⁶ Uo.
- ⁵⁷ Sztójay jelentése Kányának, In: *DIMK, II. 361. sz.*
- ⁵⁸ DIMK II. 361 sz.
- ⁵⁹ Lord Halifax személyes közlése Barczának, DIMK, II. 370, 391. sz.
- ⁶⁰ JAKSCH, 316-322. o.
- ⁶¹ MACARTNEY, October, I. 259. o.
- ⁶² Wilhelmstrasse, 297-298. o.
- ⁶³ DBFP III. kötet, 25-26. o.
- ⁶⁴ Uo.
- ⁶⁵ ADAP, II. 675. sz. 802-803. o.
- ⁶⁶ A müncheni egyezmény szövegét l. in: *ADAP, II. 675. sz. 812-813. o.*
- ⁶⁷ ADAP II. 675-813. o.
- ⁶⁸ DBFP, III. 69. sz.
- ⁶⁹ HALMOSY, Dénes: Nemzetközi szerződések 1918-1945. 437. o.
- ⁷⁰ CHÁSZÁR, 32-35. o., HOENSCH, 110-115. o.
- ⁷¹ Uo.
- ⁷² CHÁSZÁR, 32. o., MACARTNEY, I. 276-277. o.
- ⁷³ HOENSCH, 104. o., CHÁSZÁR, 39. o.
- ⁷⁴ CHÁSZÁR, 34. o., MACARTNEY, 276. o.

-
- ⁷⁵ ADAP II. 39. o., HOENSCH, 117. o.
- ⁷⁶ Uo.
- ⁷⁷ CHÁSZÁR, 40-41. o., MACARTNEY, I. 287. o.
- ⁷⁸ DIMK II. 792-796. o. CHÁSZÁR, 47-48. o., HOENSCH, 143-144. o.
- ⁷⁹ Uo.
- ⁸⁰ HOENSCH, 143-144 o.
- ⁸¹ CHÁSZÁR 47.o.
- ⁸² HEWEL német követ feljegyzése a Hitler-Darányi megbeszélésről, In: ADAP, IV. 62. sz. jegyzet.
- ⁸³ CHÁSZÁR, 47-48. o., HOENSCH, 144-148. o.
- ⁸⁴ BROSZAT, Martin: Ungarn-Deutschland-Rumänien. In: *FUNKE, Manfred: Hitler, Deutschland und die Mächte*, Düsseldorf 1976, Düsseldorf 1976, 524.564. o.
- ⁸⁵ DIMK, II. 580, 585. sz.j. CHÁSZÁR, 142-147. o. DIMK II. 604, 612, 614, 620. sz. jegyzet
- ⁸⁶ CHÁSZÁR, 50. o., MACARTNEY, 292. o.
- ⁸⁷ BECK, 169-176. o., BURCKHARDT, Carl J.: *Meine Danziger Mission 1937-1939 (Danzigi küldetésem 1937-1939)*. München 1960. 30-36. o.
- ⁸⁸ ÁDÁM, kisantant, 323.330. o. BECK, 162-168. o.
- ⁸⁹ BECK, 174-175. o. HOENSCH, 158-159. o.
- ⁹⁰ CIANO, 1938. október 22-i naplójegyzete, CHÁSZÁR, 52.53. o. ADAP IV. 62. sz.
- ⁹¹ A pontos határvonal megtalálható in: HALMOSY, 440. o. 3. sz. jegyzetben.
- ⁹² DIMK, II. 541-543. o.
- ⁹³ DBFP, IV. 202. sz. jegyzet, CHÁSZÁR, 51. o.
- ⁹⁴ CHÁSZÁR, 67. o.
- ⁹⁵ HALMOSY, 478-480. o.
- ⁹⁶ CHÁSZÁR: 61. o.
- ⁹⁷ CHÁSZÁR: 60-65 o.
- ⁹⁸ SZINAI Miklós – SZÜCS László: *Horthy Miklós titkos iratai*. Budapest 1962. 185-186. o. 179-180. o.
- ⁹⁹ CHÁSZÁR, 61-62. o.
- ¹⁰⁰ MACARTNEY, I, 303-304 o.
- ¹⁰¹ CORBETT, P. E. *Law and Society in the Relations of States (Jog és társadalom az államközi kapcsolatokban)*. New York, 1951. 120. o.
- ¹⁰² ADAP, II. 670. sz. 804. o.
- ¹⁰³ CIANO 1938. október 22-i feljegyzése.
- ¹⁰⁴ MACARTNEY, October, I. 342. o.

¹⁰⁵ JAKSCH, Wenzel, 334. o.

¹⁰⁶ HENDERSON, Nevile Sir: Failure of a Mission (Egy küldetés kudarca) 167-168. o.

¹⁰⁷ A cseh-magyar jegyzékváltásra vonatkozólag 1. ADAP, II. 630. sz. 766, valamint CHÁSZÁR, 142-133. o.

¹⁰⁸ HENDERSON, 210. o.

¹⁰⁹ JAKSCH, Wenzel: 488. o.